

JAKIN: EUSKAL KULTURAREN BIDEAK LANTZEN

*Jakinlari ta Jakin-lagun guzei
eskeintzen dizuet lan au.*

Biltzarre onetarako lan bat eskatu zidatenean ezetz erantzun nuen. Ni ez naiz iñor. Gero, ordea, ta denak nik egindakoa egiten bazuten majo geundela pentsatuaz, asi nintzan zerbait egiteko asmoz *Jakin* errebistak astiro astiro irakurtzen, ta pixkana, emendik orain ta gero andik, lan baterako baiño askoz ere material geiago inguratu nuelarik aurkitu nintzan.

Emen daukazute nik egin ahal izan dudana. Testimonio bat da: *Jakin*-ena ezpada, bai nire lan luze ta pazientziatsuarena. Zuen da ia, batez ere, billera onetan etziñaten Jakinlari adiskideona. Ta zuen kritikak espero ditut. Beti egia ta argia ta euskeraren ona billatu ditugu. Artan saiatu naiz ni ere. Orain, zuen eskuetan daukazuten au, *Jakin*-en irudi zintzoa al da?

Gure errebistak erabilitako kultur-itzak bildu ditut. Ikusiko dut zertan gelditzen den lan penagarri au...

Bitartean, ta ixiltasun obligatu luze onen luzean, elkaturik segi dezagula. Ta aurki arte, beti lanerako prest.

Jakin-en asmoak eta inportantzia.

1956-ko udazkenean agertu zen *Jakin*-en lehenengo zenbakia. Aza-lean argitzen zaigunez «teologilarien yardunak dira» jasotzen dituen gaiak, eta errebista bat izateko asmoa dakar. «1-gn. zenbakia» (Teologi-saila, Philosophi-saila, Kultur-saila, Antze ta Elerti, Saski-Naski ta Alkar Izketa.) Amairu amalau firma. Firma oien artean ba-dira jesuitak, beneditanoak, pasionistak, eta baita ere frantziskotarrak. Azkeneko oen artean loratua dugu batez ere *Jakin*, euskerazko kultura errebista, sortzeko asmoa. Ta bestean laguntzaren giro gozoak egin zuen frutu lorea.

Mamian sartu gabe, asmoak-eta ikus ditzagun aurrenik.

Jakin-ek bere eginkizunaren eta etorkizunaren iritzi optimista dauka: udazkenean, ta aireak orbelak airatzen dituenean, «zugaitz bat loretan, zugaitz bat udaberriz» dela. Alegia, euskera den arbola zaharrari «mentu berri bat txerta diote». Kultur-mentua. Auxe dela, aitortzen digu Ataria-k, *Jakin*: euskera kultura barrutietara ekartzeko, «gure euskera kultur-yoera ta kultur ats guzi guzietan» murgiltzeko. Au lehenengo.

Ta bigarren: apaiz eta frailleen elkartasuna lortu nai du. Artu emanak estutu. Odol bat eta bokazio berdiña ditugun euskaldun apaizgai ikasleok, batasunean eraman nai gintuzke jomugaraiño.

Atarian enteratzen geranez *Jakin* urtean iru aldiz ateratzekoa da, «Yainkoa lagun». Euskera garbian gure burutapen ta sentimendu «baitarakoenak» agertzeko ere eskatzen zaigu bertan. Ta errebistak dituen saillen esplikazio laburra ematen zaigu.

Ataria bera «aldizkariaren arnas-biltze bat besterik ezta izango», esaten digu Bastarrika dirudien atezaiak. Editorial moduzko zerbait, agian. Eta kulturaz eta euskera garbiaz gaiñera besterik ere gomendatzen digu, asiera asieratik, atezai arduratsu onek: gaurkotasuna, egungotasuna, gogoan eukitzeko, ta bixi bixi izkiriatu bearra. Itz batean, irakurgarritasuna eskatzen digu. Naski, irakurria izateko idazten baitzen... Abixu au gerora dexente ahaztu dugu, ta zenbaitek *Jakin* ezpezializazioaren tontor laiñatuetan erabilli nai lukete, tormenta denean deabrua ibilli omen oi den bezala... Ta asierako asmo au indartzenago du oraindik: «Edertu dezagun gure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu. Saia gaitezen edotariko gai ta arazo euskeraz erabiltzen». Beraz, bulgarizazioa asierako asmoa da, ta ez azkenaldiko desbiazioa.

Gaur ez da izango euskal erri Egoalde-koetan *Jakin* ikustez eta irakurtzez, sikan entzutez, ezagutzen ez duenik. Alare, ain noizean bein agertzen zen-eta, esan genezake, oso gutxik daukatela beraren ezagueragokirik.

Euskal kultura egitearen eta zabaltzearen arazoan zeregin apartekoa izan zuela —ta izango duela, noski— pentsatzen dudalako, 15 banako aiegan erabillitako itz kulturalen (kultur-itzen, esango zuketen *Jakin*-en barneko eztabaidetan) bilduma bat egiten saiatu naiz, ta aietaz baliaturik, *Jakin*-en beraren sakona, ondoa istudiatzen.

Nire analisi au guziz erlatibua izango da, esan gabe konpreni ditezkean arrazoi ximpleengatik. *Jakin* ez da, ez liburu bat, ez autore bakarraren obra, ezta denpora ta giro bateko emaitza ere. Ez du ritmorik, ez du batasunik (guziz axalekoa ezpada) ta billa billatzen ibilli dabillana zora-

tzeko lain ugaritasun bai. Baldintza onen argitara juzgatu bearko da, ba, *Jakin*, eta baita lan au ere.

Esan ditudan asmo ta elburuekin abiatu ziren *Jakin*-eko «teologilarien yardunak». Asieratik asi zitzaizkigun; gauzak egiten diren bezala: problema argi planteatzetik. Prolema ezagun au ta beronen sustraiak Axular ta lehenagoko Mosen d'Echepare ta lehenagotik ere ta Jainkoak daki noiz ezkerro, beti esamiñatzen eta sekula santa ezin ezaguturik —ez nai, nunbait— ari gera. Echepare-k gaitza tapatu ta erremedioa eman zigun, baiña kasorik etzaio egin, ta orregatik gabiltza beti saiotan. *Jakin* saio edo esperimentu bat geiago besterik ez da, nolabaiteko jokabideen kalbarioan, merezimendu ohoregarriena irabazi duena, iñork ausardiarik etzuenean ekin ziolako: «euskeraz orainaldi ontararte ikutu ez ditugun jardun goitarrak» (Yon Etxaide), jakintzaren lur, gurean arantza ta larrez josia, maneatzan oldartu baita.

Jakin-en inguruan diren gazte kementsu denak konbizio gogor bat euki dute sendo tinkatuta: euskerak bizi egin bear duela, eta onetarako, derrigor, euskal kultura berezi bat (neurrizko berezitasunez) iritxi bearko dugula. Euskera serioki artu bear dela, ots, izkuntza bezala, ta ez jolaserako, pirtxilkeria ta jostaillutan luzitzeko. Dantzariaren fintasunak ez baiño trenaren estazioko maliobrak bear ditugu, kultura europeanoaren burni bideetan sartzeko.

Espresso euskal kulturaz tratatzen duen lan bat ba-da *Jakin*-en VIII-garrenean, Elkar-izketako sailean eta Urrestarazu-tar Andoni «Umandi»-k firmatua. Bertan esplikatzen digu gramatikagille onek, daukagun ikastolen bearra, premia gorria, euskera salbatuko bada. Ez dauzkagu, ordea. Ta alare, ba-geneuzka bezalaxe teorizatzen du. Planoak egiñaz asi bear dugu, estadistikak egiñaz, etxegintza zuhurrean egiten den arabera. Ta auxe, bene benetan komeni zaigu ikastea, alegia, euskeraren aldeko gure alegiñak bateratzea ta oek enquestaren pulamentuan oiñarritzea. Euskeraren errealdadea ezagutu. «Etxe bat eraikitzeo arkitektoa asten zaigu bere asmoari buruzko planoak egiten; eta ez ori bakarrik, ordea; etxe orrek izango dituen gaiki ta zati ta atal guziak nolakoak izango diran bearrak eta dana zenbatean lortu diteken (Euskaldunok ere ez dugu ezer lortuko debalde, *gratis et amore*), arreta audienaz ikusi ta begiratzen du orrelako lan bat egiteko abiatzen danean.»

Bai esku liburuak ateratzekoan ta bai eskolak eramatekoan batasuna ta koordinazioa eskatzen du Umandi-k. Denon intereseko den puntu onetan jaun onek duen iritzia zeazkiago jakin nai duenak, ikus beza VIII-garrena.

Ahal zuen neurrian kultura au egiten eta zabaltzen saiatu da *Jakin*. Aldizkariaren sortzailleak, eta gero andik pasatu geran guziok, presente izan dugu beti elburu au: euskal kultura. Batzuek euskal erriarena egitea billatu dute, bestetzu, akaso, erri onekin ahaztu xamarturik jardun dira. Pauso okerrak, eta gaiztoak, eta alperrak, ordea, ibilli dabillenak bakarrik eman ditzake. Geldi dagoena, pauso okerrik eman gabe, ez da oso urruti allegatuko. Nik, batez ere, pauso gaizki eman oek aztertu nai ditut, berriz heroietxetan ez gaitezen, ez geu ta ez besterik, eror. Pauso zuzenak aipatzea, bego bestendako.

Aurreneko amar zenbakieta «Teologilarien jardunak» ezartzen zioten lema edo buru. Andik aurrera, egiazko errealidadeari ta asmoei zintzoago tajutzen zitzaion beste au jarri zaio: «kultura jardunak». Ta azkeneko bi aleetan (XIV, XV) inprimatuetan alegia, beste irugarren au: «euskal gaztedia kultura bideetan».

XIV-garren onen azaleko erretratoak gazte bat erakusten digu, bidxka batean aurrera, berealaxe arkaitz gorri tontor bati ekiteko. Aurrera doa... Urrengoan, XV-garrenean, Barandiaran-i San Martin-ek egindako fotografiak zera sinbolizatzen digu: Jakinlariak —guk esaten dugun bezala— euskal kulturaren errai barrukoenaren edertasunak eta sakontasunak ikusten eta ikasten dituztela. Eta esaten zaigu Atarian: «leenari begira, geroari ekin». Ori nai zuen ta ori nai du *Jakin*-ek. Kondairaren altura argiraiño igo —euskerarekin eta erlijioarekin— eta emen zutik iraun.

Jakin-ek, obrak baiño asmoak askozaz ditu ederragoak eta altuagoak. Asmo utsak ez baiño ba-ditu frutuak ere, ordea: X-garren zengakian presentatzen zaio irakurleari ordurarte egindakoaren eskema:

52 idazle,

111 lan,

9 ordena liferentetako idazlek egindako.

«Ara lan baten egia, errealitatea» esklamatzen zuen pozez Kepa Enbeita-k. Ta pozgarria zen, gero, izan ere, amar zenbaki soilletan alako idazle sorta presentatu ahal izatea. Etzagun ahaztu, idazle oiek, erabat den denak euskal literaturarentzat *Jakin*-ek sortu zituela. Ez baitira 52 oien artean Elkar-izketa-ko kolaborazioak sartzen. Ta enkuetak biltzen ez dutena: gaur ba-dira Jakinlarien artean karrera bukaturik dotoradu ta lizentziatura dirdaitsuak bereganatu dituztenak, ta baita ere, Jakinlari bat Euskaltzaindiaren urgazletzara jasoa izan da. Joseba Intxausti-ren ospe au *Jakin* osoarena da ta bere *Jakin*-eko adiskide guziona.

Ta uztza eder eta promesagarria Euskalerrri ta Euskaltzaindiari eskeintzen die Kepa-k: «Tori beza Euskalerrriak eta Euskaltzaindiak gazte aukeraren biotzik onenarekin egin duten lan eder au» (X, 90).

Prolemaren konzientzia agiri askoan zeukan beraz, *Jakin*-ek, ta bere indarren neurrian saiatu da sendabidean. Orain, soluzioetan, metodoetan asmatu duen ala ez, beste kontubat da. *Jakin*-en inportantziaren erdia bai gutxienez, konzientzia onek dauka: beronek egiten duela posible bideetan asmatzea, ta onekin, goiz edo berandu, aurkitu egingo dala ziur-ziur bidea ere. Konzientzia onen ejenplorako, permitituko zait Arnaud Erdozaincy Etchart-en euskera gozotik tintta bat kopiatzea: «Ikusten dugu zonbat behar giren ernatu eskual-kulturaren eragintzeari, ezen kulturaren barnean beita hazten gizonaren gogo, pizten haren adimendua; gizonari emaiten munduaren eta lurraren gainean bizi diren guzien behatzeko manera. Kulturaren barnean beita ere loretzen gizonaren izaitea, sustut eskual-kultura bezala girixtino biziaz bizitua delarik».

Entzuleak beste aldeko eskuara zela antzeman orduko pentsatu duen kokka topatzen dugu emen: euskal kultura ez dagoela ifarreko anaietatik aparte biribiltzea pentsatzerik. Orrexegatik eskatzen du Erdozaincy-k: «Halere uste dut hobekiago litakela zazpi probintzietako eskualdunek gehixago elgar adi bagindeza, gure indarrak sobera debaldetan enplegatu gabe». Ta Elissanburu kopiatzen:

«Jartzen bagine guziak bat
lehenago bezala!»

Konzientzia bai, asmoak bai. Lot eskuak lanari, mutillak!...

Lehenengo entsegua lan zitala ta amorratua bezain nekagarria zan. Esan diteke Jakinlariak ezerezetik asten zirela puntu onetan. Langileen kondizioak —gazte, istudiante ta beste ixiltzea obe diren alako makiña bat— gogoan arturik, gezur aundi gabe esan diteke deusezetik asi zela *Jakin* (1).

Gure aldizkariaren fundatzaileak ederki portatu zitzaizkigun: lau ordena liferentetako firmak ba-ziren elkar arturik, egiñalean, errebista berria sortzen. Ta III-garrenearako, arro arro kofesa dezaigukete Lazkao-ko beneditarretan dauden lankideek: «21 idazle berri esnatzea ta elkar-teea izan da noski, *Jakin*-en egitekorik nagusia».

(1) Eugenio d'Ors, *Novísimo Glosario*-ko «Del Vocabulario Filosófico Español» glosan, espainola filosofian praube delako lamentatzen da. Ez omen dalako izan espainolez idatzi duen filosofilari aundirik. Guk zer esan bearko ote dugu? Ta zer esan bearrago ote genuke euskerari inguruko izkuntzek presta lezaiketean aberastasuna ukatuko bagenio?

Zuzendariak berak arrituta gelditu ziren, agi denean: «Gure asmo ametsak baiño arcago jo dute euskal apaiz ta praillegaien kemen adorea. Ixillean zetorkion gure euskerari idazle talde bikaiña! Erlijio-mota guziak bildu gera oraintxe ekinaldi bakar batean». Eta besteen arritzapenaz poztuagorik eta puztuagorik: «Asko arritu dira gure batasunaz». Ta oraindik, pozaren geiegiaz zoratu bearrean: «Denak onartu ta goraipatu dute euskal gazteon ausardi ta asmotasuna».

Batasun au predikatzen arituko zaigu XI-garrenean oraindik, ta bileraren izenean, Pernando Mendizabal: «Batasunaren, elkartasunaren bearra sentitzen dugu Euskalerriko elizgizonak... Problema geiegi somatzen ditugu indarrak bakarka alperrik galtzen edo, beintzat, ler-egiten ibiltzeko». Ta zeiniek ez daki nola lortu den batasun au euskal apaiz ikastetxeen artean?

Bai, *Jakin*, bai: konzientzia ta asmoekin, baita frutuak ere! Ez dizute ba txalo zartako gutxi jaso-ta...

«Nik gaur Arantzazu Euskal-Universidade baten asiera bezala ikusten dut, eta ez kaxkarra, bere Revista eder eta guzti. Noiz egin nekazen gure egun otarako olako ametsik?» Onela idazten zigun Orixe-k, V-garrenean. Eta Caracas-etik, Ibinagabeitia-tar Andima-k: «Bizitz erpiñera iritxita ama lurraren magal ozpeler a lerratzten asi geranok, nola poztu ez? Simeon-enak ioteko garaira ez naiz oraindik eldu, ala ere Euskal-Mesia berri au eskuartearen jaso dudanean alako *nunc dimittis*... eder bat oiuztatzeko gogo bizia sortu zait. Ez naiz geiegikeriz ari» (IV, 78).

E-tar Y-k (Etxaide) zera dio: «Mamiz, muiñez alegia, bikain bikaiña zuen aldizkaria, gai ernegarri ta mardulak erabiltzen ta arrotzen baidituzute, euskeraz orainaldi ontararte ikutu ez ditugun jardun goitarrak» (VI, 101).

Orobat Jauregi-tar Koldobika-k, Aita Onaindia-k, Zaitegi-k, berriz Andima-k *Euzko Gogoa*-n eta beste askok ez dute dudarik izan *Jakin* goratzeko. Guzion itzak biltzea luzeegi litzaidake. Ta labur bearrez, noan Zaitegi-ren gorespena zear: «Orrela iarraitzekotan, atzean utziko gaitute gazteok alabearrez...» Luis Mitxelena-k *Egan*-en (3-4, 1957, 241 or.) idatzitakoarekin bukatzera: «Txalotzekoa benetan Arantzazu-ko teologik-ikasleek, beste ordenetako ikasle ta apaizgaien laguntzarekin, artu duten eta betetzen ari diran asmoa. Etzekaketen bide oberik aukera, bai beren jakitea geitzeko eta sendotzeko, bai gure izkuntza indartzeko ta lanitzeko... Ikasbide ederra ematen digu guztioi.»

Errebista baten judiziorako irakurleak daukate botoa. Onen jakinaren gainean, *Jakin*-en zuzendariak enkuesta bat errealizatu zuten arpi-

dedunen artean, guziz akordu onarekin. One emen delako enkuetak emandako argitasunak, *Jakin* XIII-garrenetik artuta:

- Banatutako 400 orrritatiek 98-k erantzun zuten (24,5 %).
- Erantzun dutenetatik 88 % atsegin du *Jakin*-en, ta disgusto duen bat bakarra da, erantzun dutenen artean.
- Erantzuleetan 100 % irakurri egiten du.
- Dena erabat irakurtzen ez duten aietatik, 27 %-en zergatikoa euskera da; eta gaiak, 36 %-ena.
- Atalik irakurriena Elkar-izketa da, ta urrengo Kultura sailla. Filosofia ta Teologia azkeneko lekuan gelditzen dira.

Gaietan, teologiarekin asten banaiz, aurkitzen ditugu emen milla klasetako lanak: sakramentologia, mariologia (Maritzia! demontre...), eklesiologia ta beste milla puntu. Filosofian, orobat, joera aise desberdiñetakoak: esistenzialismoa (izaten aburua zer den ez dakit nik) kantismoa, kartesianismoa, ta —Jesukristo bedekatuaren izenean!— eskolatika zoritxarrekoa... Ta ezin baztertuko ditugu psikologiaz, soziologiaz, zineaz, astronautikaz, poesiaz, estetikaz, litugiak eta amaika bestelako jakintza gaiez egiñak.

Obeagotzen eta meioratzen joateko leian beti zabal zabalik euki ditu atea aldizkari onek, edozein sujerentzia, kritika edo zena zela onartzeko. Zabalik ezeze, noizpait leiora irten ere da, kalean pasatzen zirenei otsegiteko, tentatzeko, ziria sartzeko, kritika ta sujerentzia eske. Au lehenengo banakoan ikus genezake, ta bigarrengean ezti utsa ez baiño kritika sana eskatuaz irikitzen digute Elkar-izketa: «Ia urrena ezti ozpin pixkatekin naasten dezuten, gozoegi gerta ez dedin» (II, 172). Eta azkenekoan berebat (XV, 46) biziro errekeritzen zaizkigu sujerentziak: «Sujerentziak bear ditugu. Bai, bear... Irakurle: idaroki iguzu nai eta uste duzun guztia, ez dugu besterik nai-ta. Idaroki *Jakin* eder dezaken edozer gauza.»

Izan dezadan aski, azkenekoz, onen moduko beste eskari bat, au Pernando Mendizabal-ena, aipatzeaz: «Oso pozik jasoko genituzke guk beste edozein euskaltzaleek gure aldizkari ontaz euki ditzaketen iritziak. Eta nola obeagotu ditekenez esan edo idarokiko baligukete, pozik baiño pozikago eskertuko genieke. Esan, ba, bildurrikan gabe» (VII, 107).

Eta kritikak ba-zetozen... Batzu mingarri gertatu omen dira, garratz, kaltegarri. Apenas inola ebite zitekean au, alare. Ateak irikitzen diren momentutik onekin kontatu bearra zegoen. Eta norbaitek eskatzen zuen arako ura, alegia, aserretzen zenari aldizkariaren sarrera debekatzeko, idealista zerutarren batena. teillatuzalaren batena zen inundik ere. Onekin ez dut esan nai kritikak aserrearekin eta amenazoeekin nahas-

tuak, konsiderazio gabeak ta askomoduzko kirtenkeriak ameti bear genituzkeanik. Baiña kasu konkretu bakoitzean, zeinék erabaki «au bai» ala «au ez»? Tribunale bat jarriko al da? Ba-da euskalzaleentzat bestela ere tribunalerik asko...

Euskera lagundu nai onengatik Intxausti-k «izkuntza-formalismua» deitzen duen leize artan amildu izatea, buruz behera, zilipurdika, ez da arritzekoegia. Guk pekatu egin genuen... ta konbersioa ta bide oneratzea trabatu ta nekezagotu nai diguten ainbeste inguruan sentitzea amorragarri da. Ta betiko kontua: maite dutenean neskatz bat, euskaldunek, iñundik ere illeengatik maitatuko dute; beintzat errebista baten kritika egitean, dena ahaztu ta aren euskera gora ta behera jarduten zaizkizu.

Ta esan nai dut emen zerbait: *Jakin*-ek, bizitzak ezarri dion bidea eramane du. Derrigorrak eramane du. Ta *Jakin*-entzat, garbitasunean segitzen tematzea bere burua Sisifo-ren lanetan, alper-alperrik gainera, ukatzea, ler egitea, litzake. Gaur mordoillo bada —ta ori irakurleak esango du— bizitzak ekarri du orretara. Ta bizitzak eramaten badu garbitasunera, izan dedilla zorionean berriz aldatua. Ez gaitezen bizitzaren kontra enpeiñatu. Ez da ba bizitza nai genukena? Nolako bizitza, bizitzari kasorik egin gabe ari bagera...

Jakin kultura bideetan: Garbitasunaz...

Gure aldizkariaren jatorrizko destinoa ta joera da kultura. Asiera asieratik, orrelaxe ikusten du bere burua: Euskera zaharrari txertaturiko mentu berria; kultur mentua, alegia. «Gure euskera, kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil ez bitartean, aizea orrazten ari gera», kofesatzen digu lehenbiziko Ataria-ren idazle orrek. Beraz, euskera kulturaren itsaso oparoetan murgildu bear omen dugu... (Atari-gille au guztiz murgildu zalea da: lautan murgiltzen du zerbait. Igarian azkar ez den irakurlea, orratio, oraingoan ito egiten ez bada, larri ibilli...). Ta oraindik esan-berritzen digu: «Edertu dezagun geure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu.»

Asmo onekin argitu zitzaigun, 1956-ko udazken poetiko aren altzo, sestrakatxo au loretan. «Goiruntz begira; bekoki zabalez, elburu goitiaren lilluraz».

Kultura euskaldunen Euskalerriratu nai dugu. Kultura osoa, beronen alderdi guztiekin. Kultura, Teologia elburuagandik apartatu gabe, ta zer esanik ez filosofiarengandik ezetzago, aldizkarian sail oiek aparte dauzkagun arren.

Jakin, basamortuan oiu bat da, euskaldun entzungor zenbaiti gaztedi kartsuak —ez dezagun «asmotsuak» esan— egiten dion deadar amorratua. «Esna gaitezen euskaltzaleok ere. Ez dakiela euskaldun berrieri lotsagarri gerta gure izkuntza. Ez lotsa ta ez enbazo. Moldatu dezagun lenbailen gizabide berri ontara, gure euskerak dagozkion eskubide-mailak iritxi ditzan, landu dezagun eta kulturbideratu tresna zartxo au.» Onela predikatzen digute VI-gnko. Atari-tik.

Jakin-en elburu onekin mundu guztia (?) zegoen konforme. Itzarekin, ordea, «kultura» itz bedeinkatu onekin, etzen beste ainbeste gertatuko. Nola demontre izango zen ba ori posible!... *Jakin*-ek beretzat auke-ratutako bidea euskera garbiarena zen: «Saia gaitezen geure burutapen, geure sentimendu baitarakoienak euskera garbian agertzen» (I-goaren Ataria). Baiña aitor dezagun etzaigula agertu garbitasun au mugatzen dakienik euskal erri triste otan, gaurkoz. Kristorenak eta bost abantatu dituen euskera malapartatu au, beti zikiña baitago norbaitentzat... Eta «kultura» itzaren kontra Orixe agertu zen, V, 90: «Erdal-itx asko ezin eman ditugu bat-batean, baiña beste asko, bai. Esaterako: zer da k..., idatzi nai ere ez dedan itz nardagarri ori? *Humanismo ta civilización*, beste bi aizpa oriekin, ori da nik gorrotorik aundiena diodan itza». Orixe-k, bere arrazoiak dauzka orretarako, ta aurrenekoa, kulturak kristautasun jatorrari berari lekua kendu nai izan diolakoa. Baita ere, «nik euskeraz gizon landugabea lenago irakurri nun, erderaz *hombre inculto* baiño» (J. B. Agirre, Eracusaldia). Ta latin klasikoan ere ezin konprenituzko modu tajugabez moldatua omen delako. «Kikeronek ez luke konprenituko.»

Bere arrazoiak zeuzkan Orixe-k, baiña Jakinlariak, Orixe zaletasun faltarik izan ezta era, *kultura* itza etzuten bein emandako aulkitik despatxatu. Ta *kultura* itza ederki portatu da Jakinlariekin: ez die serbizio makala egin.

Jakin-ek egin nai duena ez da kultura bat sortzea, ba-den kultura sartaldetarra euskal errien eta euskeraren soroetako urbideetan botatzea baiño. Kanalak ba-ditugu —euskera— baiña ditugu zulo, jario, ta zartatuz josita. Izkuntza, gaitasun jatorrekoa omen da: baiña proba zazu, ta denontzat agirian dagoen zerbaitegatik, jakin ba-dakizunaren urak ez dizu kanal orretan korritu nai, ta bearbada, beste mintzairaren batean goxo goxo irristatzen zaizu. Au da, gure kulturak eta euskerak ez dute sekula santa guzian elkar saludatu. Eta lesikoan eskrupuloso zeralako, euskera komentuan preso sartu ta garbitasuneko boto espantagarria egi-tera beartu baduzu, ez dizut ezer esaten...

Jakin-en aritu izan geranon handicap astunena kultura iztegia izan da. Ta ez euskera sintetikoa dela, ta aldamenekoak analitiko, ta antzeko beste traste oiek. Itzak, itzak... Lehen lehenengo zenbakitik asita, ba-dauzkagu an, Sabin Berasaluze ta Fernando Mendizabal-en artikulo bi, euskera poliki desberdiñetan idatziak. Oien ondoren, errebistak zera galdetzen digu: «Au ta aurreko lana bi euskera mota ezberdiñetan idatzirik dituzu. Zein argigo?» Fernando-ren lanak, azpitik, 50 itzen esplikazioa bear izan zuen, «ia guztiok egilleak asmatuak».

Eta arrigarria bada ere Pernado-ren bidetik ekin zioten, idazle geienak denporaldi bateko. Eta 1957-ko billeran saltsa filosofiko aldrebes oni nunbaitetik eldu ahal izateko, erabaki zuten «norberak idazten dituan lanetan erabillitako kultur-itzak bildu eta artikuloarekin batera Arantzazu-ra bidaltzea *Jakin*-en izenean».

Billera onek eman zuen beste ideia obeagorik: Kultur-iztegi arazoan eginda dagoena biltzea, fitxero batean sartu ta gero *Jakin*-en argitaratzeko. Lan au, dextente aurreratua dabil, edo dago. Gaur egon baitago, geldi asko.

Zero kultura bidetik, ala poesia, elertia eta abar ere ametitu bear lituzke *Jakin*-ek? Onetarako iritzi asko ziren.

Antze ta Elerti saillaren inguruan eman zen lehenengo iritzien kontrariotasuna. Azkenean baztertu egin da, batez ere bi arrazoiengatik: beste euskal aldizkarien kanpoan muturra ez sartzeagatik, eta idazleari errezenera makurtzeko tentaldia ukatzeko. Bigarrena, geure etxe-barruko errebisten esperientzian eskarmentaturik oso arrazoi gaiztoa izan da aipaturiko Antze ta Elerti saillaren kontra. (Ikus batez ere II eta III bana-koetan elkar-izketara bidalitako iritzi ugariak.)

Urrengo puntua betiko prolema zail bat izan zen. Zaila, esaten dut, zeatz erabakitzeko. Onela formulatzen dizkigu Fernando Mendizabal-ek 1958-ko billeraren kronikan (VII, 104-105) eztabaidaren alderdi biak: «Batzuen ustez, irakurleari begiratu bear dio geienbat *Jakin*-ek...; (eta irakurleek) askotan naiago dituzte gauza atsegiñak, lan ariñak eta adierrezak, gai sakonak baiño». Portaera onen iturburua: askok ez dutela euskera bear bezela ezagutzen, eta ez daudela, gaiñera, jakintza-gaietan jaiotuak. Doble arrazoi.

«Beste batzuen ustez *Jakin*-ek ez luke bere goi-mailla ortatik jetxi bear, *Jakin*-en jomuga ezta irakurlearentzat izatea bakarrik.» Baiña bai euskerari jakintzarako bideak irikitzea ere. Euskera, nunbait, bere kasa eta irakurleek eraman gabe, gauza da, berez, kulturaren erreñura irixteko.

Ta berriz arritzekoa —ta berriz arrigarri— bigarren joerak irten zuen garaille, teorian ezpada obretan.

Ez joera orri ta ez garbizaleenari, etzitzaien luzarorako bizitza gelditzen, alare. Ba-zetorren, azkeneko mallukada ta elizakoak, eskatuak ala eskatu gabeak, emango zizkiena.

Prolema guziotan *Jakin* irakurle guzien bistan jardun da, izkutuko tranparik egin gabe. «Begirune aundia euki bear zaio publikoari» (VII, 104).

Kultur-itzak: jakintitzak, jakintza-itzak, jakintizenak, jakintz-izenak, jakintz-mintzaira...

Sar nadin garbitasunaren arazo biurrian. Irakurle ta entzule guzioi, Jakinlariok emango lidaketen tolerantzia eskatzen dizuet. Nik, nire partetik, lan onetan, ahalik objetiboena izan nai nuke. Ez daukat esan bearrik, ala ere, nai ta naiez, objetibotasun au sujetoak sortua izango den ezkerok, ez dela izango objetibo utsa.

Jakin-ek, sortu zen une beretik dakar «euskera garbian» izkiriatzeko leia. Baiña aurren zenbakiko Ataria-ren idazleak, eta goierritar edozein batek, edo gure Nafarro aldeko basoetan dabiltzan askomoduzko langille euskaltasunaren aldetik jatorrek, ez diote gauza berberari deituko «euskera garbia». Ezta *Jakin*-en lehenengo ta azkeneko Ataria-k idatzi zituztenek ere. «Egia zer da?» aren moduan, «euskera garbia zer da?» gal-detuko genuke.

Au definitzea erabat inposiblea litzake. Ta ez dugunez premia larri-rik, definitze orrenik, utz dezagun bere orretan lo.

Jakin-en lehenengo zenbakian, garai artan gure ikastetxeetan izan zitezkean bi joera nabarmentzen dira. Berasaluze alde batetik, lumaren puntan dituela, *revelaziñoa*, *kreaziñoa*, *kriterioa*, *objetivu*, *phisiko*, *razionalista*, *efekto*, *sujeto*, *valio*, *systemata*, *naturalista*, *atheismua*, *posibilitate*, *magisterio*, *thesi*, *theologi*, *relativo*, *veneragarri*, *interventu*. (*Aleun*, *sorkari*, *daskeinguzenak*, *daskeinkigu*, *izadi*, *zergait* (;utsa?) *zergati*?). ta onelakoak ere ez dute atzera botatzen gure idazle irregular eta olerkaria.

Pernando Mendizabal-ek euskera garbiaren konzetua bestaldekoexea dauka. Onek, «indar-neurketa bat bezala» egiten digu bere artikuluan. «Ia zenbateraiño erabili dezakedan nik jakintza gauza bat alik eta geien euskeraz.» «Onetarako gutxi-asko itz berriak asmatu ere egin ditut.» Lan onen azpian, 50 itzen azalpena ematen zaigu, gorago aipatu dudan oarra-rekin: «Itzok ia guziok egilleak asmatuak dituzu.»

Ezepzioak aparte, asierako *Jakin* jeneralean garbizaleegia zela esan-go genuke gaur. Ta ori, orduan joera orretatik zebiltzan Jakinlariek berak aitortzen dizute. Artean, asierako suaren keak paisajea lausotzen zien, iñundik ere.

III-garren alean, Iñaki Bastarrika-k eberkera, hebreoa, jartzen du euskeraren eredu. Bertan, garbitasunerako joera (1) azaltzen digu ta esaten du goiz edo berandu eberkerako itz mordollo denak jorratzekotan dabiltzala juduak. Oraingoz, nahasian bide darabilte izkuntza garbi naiz mordollo, kultura errebistetan bezela egunkarietan. Itz mordolloaren aldemenean, beti josten omen diote berria, garbia, irakurleak oitu ditezten artean.

Urte batzuek gerora, Intxausti-k eta nik, orrelako zerbait egin genuen, konbizioak baiño bearrak obligatuagorik. XIV-garren zenbakiari 80-garren orrian, iztegitxo bat ezarri genionean, erabillitako itz zaillenen itzulpenarekin.

Bastarrika-k erdiko bidea nai luke. «Zergatik aria ertzetatik eldu bear au? —galdetzen du—. Geienik erditik joan oi da egia. Berdin ere deritzait arlo ontan.» Askabide au, teorian ederra delako, askok onartua (ta eztabaidarekin nazkatuta zeudenak Te Deum kantatzeko lain pozez) izan da. Praktikan ez du ezertarako balio: ba-diteke praktikan erdiko bidea oso ezkerretik, edo eskubitik, joatea-ta. Esate baterako, B deituko dugun bat A ta D-ren erdian egon liteke; baiña erdi ori guztiz nolabaitekoa izango duk baldin A Arantzazu-n ta D Donosti-an egonda, B Brinkola-n badago. Berdin, garbitasunaren kontuan ez dago erdibide absoluturik, oso erlatibuak baiño. Iñork ez baitu pentsatzen, erdiko bidearekin konformatzen direnetan ere, erderatiko itz bakoitzeko, gutxi gora behera, neolojismo bat asma dezakegula. Oar onekin, ez du iñor izutuko esaera onek: Erdiko bidea bear dugu; baiña erdiko bidea ezkerretik doa... Ezkerragotik bai baitoa beste bide bat, nirea baiño erderara geiago makurtzen dena, esate baterako. Dena dela, erdiko bidea sofisma koskor bat izanda ere, sesio luze onetan pixka bat atsegiteko lain tregua beñepein formulatzen du, ta bego dagoenean.

Baiña, *Jakin*-en —gazte sugarrak izan— etzeuden treguatan pentsatzeko, ta erdiko bideak ez du fama onik izan. «Gu nondik?» itaun au egin zuen Bastarrika-k. Eta berak erantzun: «Erditik uste.» Baiña Bastarrika-ren erdiko bidea etzitzaion irudituko ain erditik zebillela Txillar-

(1) Ez ordea batere amorratua. Bastarrika-ren ideia oei, zalekeria desegokien garramura kiratsik ez darie. Nire ustean Bastarrika-k berak etzuen Txillardegi-ren egurra merezi.

degi-ri. Denok uste izaten dugu norbera sustraitzen dela egiazko arrazoi eta errealdadeetan.

Jakin-en amaika neolojismo (1) sortu izan da. Batzuek, niretzat, ederki, edo ez ain gaizki. Neolojismo elaboratzeko ez da egin sufijoen iturria iriki besterik. Trebeenak berria, sufijoak ez baiña kimika naiago zuten. Idazleon formazioa —bai morfolojiaren eta bai fonetikaren alde-tik— eskasa zelako, neolojismoak formatu ez baiño deformatu egin di-tugu askotan. Geroago aterako ditut ejenploen batzuek.

Baiña aurretik, sar gaitzen *Jakin*-en purismoaz, garbitasunaz, izan-dako eztabaida famatu artan.

(Oarra: eztabaida onen notizia objetiboa emateagatik, banakoz ba-nako joango naiz nire azterketa onetan. Eta aspergarriago bada, zeatzago izango delako, askotan eztabaidan ari direnei utziko diet itza, nik kopiatu besterik egingo ez diedala.)

Eztabaidaren prehistoria esan genezakeanetik asiko naiz. Gauza ja-kiña ta agirikoa da *Jakin*-en asierako garbizaletasuna. 1957-ko agorraren 11-12-etan izan zuten Arantzazu-n elkar ezagutzeko ta *Jakin*-en arloez mintzatzeko billera. Billera onetan garbitasunaren korapilloa askagaitza zela-ta, etzuten ezer erabakiko. Erabaki zuten, ordea, «Kultur-iztegi ara-zoan eginda dagon lana» biltzea. Onek, asmazioaren bidetik ibilli zebillena gure literaturaren tradizio jatorrenean txerta zezakean, apika. Kronika au IV-garrenean aurkitzen da.

Urrengo zenbakian, V-garrenean, idazten du Orixe-k: «Betiko izan-go dira garbizale amorratuak eta mordolozale alperrek. Agertu dira gar-bizale amorratuak *Jakin*-en ere.» Eta beheraxeago: «Gizaldi berria as-matu nai duten oiek, gure gañetik pasa bearko dute. Bestalde, gogor joko da oraindik garbikerira. Geroa lekuko. Zenbaitek euskerarentzat etorkizunerako dituzten ametsak egi gerta balediz, Orixe au ere mordollo zaleen artean agertu bearko ote dun idurituak artu nau.»

Ez dira denak ideia berdiñekoak. Txillardegik bestelako ustea ager-tzen digu VI-garrenean: «Baiñan azkenean bide zuzenetik abia gaitzen esperantza aundia badut.» Lehenengo beste puntuarekin ere etzeuden oro konforme. Aita Onaindia-k itz-biltzeari baiño itz berri asmatzeari obe deritza, agian. Beintzat, biltzeko asmoari beste zerbait gaiñeratzen dio: «Komeni litzake, guztion artean, teologi ta filosofi iztegitxo bat

(1) «El nacimiento de una palabra es indicio del descubrimiento de una reali-dad, o, al menos, de un nuevo aspecto de ella», José Luis Aranguren. Nola justifikatu orduan errealdadea naiz izena guziz zabalduak daudenean, oien orde iz berriak asmatu ta zabaltzeko batzuei agiri zaien amorrazioa.

osatzea: orretarako, erderaz edo lateraz, izen-zerrenda aundi-aundi bat egin, izen oiek zerbait azaldurik, eta gure Orixe maixuari bialtzea egoki litzaizueke.» Iritzi au Txillardegí asmatzearen kontrario purrukatu agertu ostekoa denez, ondo jakíñaren gañean idatzia dela esatera beartuak aurkitzen gera.

Iñaki Bastarrika etzen bildurtia. V-garren zenbakian «Txillardegí jaunari» karta agiri bat izkiriatu zion, idazle onen «Leturia-ren Egunkari Ezkutua» aitzaki artuta aren lanaren kritika egiñaz. Lanak ezezik, Txillardegí-ren zaharren aldeko jokabide osoa kritikatzén zion, areago. «Euskera-arazoa joera batek edo bestek askatuko dulakoan al ago apika? Arkitu al duk joera ori? Arraiopola! Barreia zak lau aizetara.» Oek eta onelako esaera zenbait geiagok piztu zuten etzabaida. *Jakin*-ek irikita eskeitzen zizkion ateetatik, abagune au alperrik pasatzen utzi nai ez-ta, gogor eraso zion Bastarrika gizajoari Txillardegí-k. «Zerorrek ikus deza-kezunez, etzenidan alperrik idatzi...», asi zitzaion Txillardegí erantzuan, maliziatia, ortzak erakusten bezala (VI).

Arrapostu latza Txillardegí-rena. Bastarrika-renari erantzun ezeze, fraille onek idatzitakoen kritika xehe ta zorrotza ere egiten zion. Txillardegí-k, euskera ikasi egin bear dela esaten, birresaten ta berriz esaten du lan osoaren luzaroan. Emendik eta andik ikasi. Erriari, euskal-erriari, Axular-i, Lartzabal, Xenpelar ta Mendiburu-ri, baserritarrei... «Zuek baztertu zerate bidetik ez gu.»

Eta euskeraren bizi-biderako (akaso ilberritzeko), errezetatzen dio: «Iru gauza bear dira euskera salbatzeko: Ikasi, ikasi eta ikasi. Eta beste iru baztertu bear: Asmatu, asmatu eta asmatu.» Txillardegí izkuntzarekiko laboratorio lanari alerjiko zaio: ametitzen du alare zerbait asma-tzea, euskera biziaren eta jatorraren arabera izate ezkeroran.

Zearo mallatuta utzi zuen Bastarrika:

«Zu, Bastarrika, euskeraren eriotzaren bidetik ari zera» (88).

«Zuk —eta zu bezelako guziak— euskera il nai duzute, zuen lagun-tzarik gabe ere arrixkuan ez balego bezela; eta asmo gaiztoz eta apropos ari zeratela pentsa liteke, euskera akabatzekotan noski!... Ezjakín utsak bakarrik eutsi ditzake zuen txorakeriak» (89).

«Zuk ez dakizu oraindik, gezurra badirudi ere, izkuntza bat ez dela jeometria» (89).

«Zuk, Bastarrika, euskeraren eriotza nai duzu oarkabea, eta bere galeraren bidean barrena zoaz» (91).

«Eta orrela erditzen dituzute gero geiegi ezagutzen ditugun zuen mamutzar otz eta iguingarri oiek» (91).

«Zuk ortaz, euskera egiazkoaren garaipena opa baduzu, zeure mordollo orren akabera eskatu bearrean zera» (91).

«...Ikasi egin bear dugu. Eta auxe da, dirudianez, zuk gogoko ez duzuna. Askoz ere errexago baitzaizu komentuko gelan sartu, eta asma-zio erotan astea. Noski!» (92).

«Zuek lur-jotzen ba duzute, euskera salbatu dela esan dezakegu; zuek garaituko ba zenute, berriz, egingo luke euskerarenak...» (93).

Orrelako bigunkeriaz ta leguntasunez errepikatu zion Txillardegik, zuka, Bastarrika-ren ika egindako idazki agiriari...

Artikulu-arrapostu onek berealakoan zalapartatu zuen ollategia: ta garbi naiz illun, gogor naiz biguntxeago, zuzen naiz zearka, auzi onetan eskua sartuta zipriztindu direnak asko izan dira; Bastarrika-ren erantzunaz gainera, konta ditzagun, Luis Mari Muxika, Aita Onaindia, Juan San Martin, Aurraitz, Ibinagabeitia-tar Andima, Orixe... Baiña jarri dezagun aparte ta denak baiño gorago: Joseba Intxausti.

VI-garren zenbakian bertan erantzuten zion Bastarrika-k arrezkero, gaurdaino, mutu gelditzeko. «Naiago nuke erabat ixildu eta gauzak geiago arrotu gabe utzi», asten zitzaion erantzun onetan. «Nik onekin amaitzeko asmoa dut».

Bastarrika-ren erantzunean, frasetxo onek arritzen gaitu: «Neri baiño beste norbaiti erantzuten ez ote diozun nago...» Eta orixe bera pentsarazten dit niri: «Asmatu, asmatu ta asmatu» orrek zerako au baitakarkit kaskora: «Itzok ia guztiok egilleak asmatuak dituzu» (I, 28). Gelako asmazio eroek «objeto ta kizun»-az saski naski ura, edo baita «Euskal filosofia tantoka»-n kausalidadea ta lau kausa kerak adierazteko euskerak dauzkan bideen azterketa xeble ura, eta abar. Bastarrika-renak ez baiño besteren batenak ditugunak. Txillardegik *Jakin* osoari idazten ziola esaten atrebituko nintzake. Eta nik, eskerrak emango nizkioke, ala balitz.

Eztabaida onek *Jakin* aldizkaritik landa izan zituen ondorenak bazterrera utziko ditugu, gure asmoa *Jakin* istudiatzea denez.

Nik uste dut Txillardegik, bere kontrako reazioa kausatu zuela lehenengoan, bere zakartasun eta gogortasunarekin. Reazio natural au indartzenago zuen oraindik Bastarrika-ren erantzun apal eta egokiak. Esana dudan Ibinagabeitia-ren antzera pentsatuko zuten askok. Ta Onaindia-k, entzungor egiñaz, kasorik egin gabe segitu zuen. Entzungor ala apropos? Bigarrena, nik uste, taktikaz, xehe-xehe. Ez entzuna egiteko trumoi borobillegia baitzen Txillardegirena. Au etzen asierako zalaparta nabarmendua baizik. Baiña kiebratik salbatu zuena Intxausti izan da. Kritika ura kanpotik zetorren-eta, Jakinlariak, geientsuenak, Bastarrika-ren alde ja-

rriko ziren. Tiro-soiñua etxe barruan sentitu zenean, berriz, beste kontu bat zen.

Laister muntatu zen bigarren billera, 1958-ko agorraren 10-ean; oraingoan majo astindu zituzten garbitasunaren eta Txillardegi-ren ganihetak ebakitako puntuak. Billera au, Txillardegi-ren iritzikoa ez baiño kontrako xamarra zela uste dut: «Jakintza-arazoa erabakiko bada, berriz, naitaez itz berriak erabilli bearra dago». Alare, esaera onek ba-ditu neurriak. Garbizaletasun, orain arte *Jakin*-en esparruetan soberano ta nagusi zebilkigunaren kontrako erreboluzioa asi da. Geroxeago garbizaleen frenteko trintxeramenduak atzera egiten asiko zaizkigu, nagusi zirenak morroi biurtzeraño. Txillardegi-k asi zuen *Jakin*-en tirotea. Gogorregi asi zuela? *Bear zen gogorregiaz, gogorregi bear zen-eta. Jakinlarien belarriak arras gogortuak baitzeuden.*

Garbitasunaz oraindik

Gure plazetan, aizkolariak marka ausiaz ebaki duenean enborra, ikusleak arriturik inguratzen dute tronko ebakia. Ta baten batek, kari-zia bezala, aizkorakadaren bat eman... Au gogoratu zidan Luis Mari Muxika-ren idazlan «Literatura bidean» VIII-garrenean argitutakoak. Lan onetan olerkari sakramentino onek euskal literatura europear literatura-ko joera ta korrienteei inkorpora dezaiegula eskatzen digu. (Txillardegi-k, VI, 87-88, esanaren bidetik, dudarik gabe.)

Leunago idazten du Muxika-k besteak baiño. Alare, jomuga berera irixteko: «Ez gaitezen zalekeri itxuaz, gure euskeraren zigortzailleak... Euskera ez da literaturarentzat, literatura baizik euskerarentzako... Gizartea bat besteren artuemanaz bizi da.»

Batez ere literatura airosoa nai luke Muxika-k, ta onetarako trabak apurtu egin bearko ditugu. «Zenbat bider ikusten ditugu xamurtasun gabeko idazlan zakar ta totelak. Idazkera orren erdoiak, gaurko irakurleari euskeraganako naskagura galgarri bat sortu oi dio». Bai, trabak apurtu: «Gauz egokiagoa da iru edo lau idea mamitsuzko idazlan txukun, dotorea, beste ogeita zazpiko illun ta gogorra baiño.»

Mogimendua martxan jarrita dago, ta *in crescendo* joango da, laister, Intxausti-rekin, gaillurrean bandera jaiki arte. Txillardegi-rena erreboluzioaren lertzea izan zen —*Jakin*-en diot—, ta onek argitzen digu ain kaskarreko gogorren zergatikoa. Txillardegi bere konzientziaren inperatibo bati jarraiturik portatu zen portatu bezala. «Arreta aundia merezi

du zure eskutitzak. Gaizki dabil gure izkuntza maitea zure itzai jaramonik ez egiteko.» (VI, 85)

Eta bukatzekoan: «Gogor artu zaitut, badakit. Eta pena ematen dit euskaltzaleen artean onela ibilli beararak. Bañan onelaxe egingo ez banu, eta egin dudan bezin zakar gaiñera, neure buruari egingo nioke saldukeria. Eta euskerari azkenik».

Erabat sinets dezaiokegu orrelakoxea dela kritiku zorrotz onen pena ta tragedia txikia. Nekez eta kostata artzen dena da erabakia: «Eta nik beintzat, emendik aurrera bigunkeria ta sasi-diplomazia guziai utzirik naspil iguingarri orri ez diot euskera deituko».

Joseba Intxausti-k biurtuko zuen erreboluzioa gerra formal.

Intxausti-ren erasoa. Jakin-en barnetik sortzen da argia.

Intxausti, ez da dudarik, etzen bakarrik sentitzen. Ba-zekien orduko dexente zirela konzientzia erne ta bixi bixi zeukatenak. Ta lurpean zebillen indar au batu ta *Jakin*-en etorkizunean indar egin zezakean bretxan eraso bear zela pentsatu zuen. Eta ongi pentsatu, ausnartu ta neurtu ondoren, asi zuen bere ofensiba IX-garren zenbakian. Ain zuzen, lankideen laugarren batzarrea bildu aurreko errebistaren argitaraldian.

«Illobira bultzaka» tituloarekin agertu zen bukaera bildurgarritzko artikulo sonatu ta ondorenetan jori au: «euskal-idazle: ixil zaite, zure euskera odeitarrez, euskal irakurleak urritu ta gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu. Arren!!!»

Noizpait kontatu didate operazio oso zailak eta arriskosoak egiten dituztenean, medikuak sekulako maldizio soiñuan egoten direla kirofanoan, nerbioen ezinegona karraxietan ustu nairik-edo. Eta au, medikuei on zaie ta on zaielako medikuei, baita gaixoari ere...

Jakin-en bizitza laburrean pubertadea (barka, jaunak!) ta gizon egi-tea seiñalatu bearko banitu, ta aurtzarotik banatu, ezertxo ere dudatu gabe jarriko nuke momentu au Txillardegirekin suspertu ta Intxausti-k eutsi, jaso ta superatutako krisian.

Ez ditut emen pubertadearen azalpenak *Jakin*-en prolemara aldutuko, gauza kuriosoa izango balitz ere auxe. Esango dit norbaitek, bana-keta au arbitrario ez ote litzakean, eta nik erantzungo diot baietz, arrazoia duela, arbitrario litzakeala. Baiña gizonaren bizitzan ba-den bezalaxe, nire ustean ba-dela *Jakin*-en bizitzan ere diodan banaketa au markatzeko arrazoi ta oiñarririk, naiz mintzaira edo idazkeraren aldetik begitu ta

juzgatu, naiz gaien edo temarioarenetik egin. Eta *Jakin*-en bere denpora guzian neurri bat, eskeleto bat, izpiritu bat (bein esan, jomuga bat) izan duela esaten datorkidanari, orobat, baietz errepikatuko nioke, baiña gizonaren konsistentzia, batasuna ta batasunaren iraupena izan arren, denok ametitzen dugula arentzat partitze ori, zergatik-eta banaketa onek —ez baitu batasunik urratzen—, ez dioen begiratzen esentziari, bai ordea, moduari.

Joseba Intxausti da *Jakin*-en garbizaletasunari (keriari?) sekula santako pasara-egurra ta milla koloretako jorratua eman dizkiona, IX-garreneko ta urrengoetako saioekin. IX-garrenean aitortzen digunez, noizpait kontrako bidetik ibillia dugu. Ta konbertituaren karrez ekin dio, titulutik asita aldenik aldean azkeneko puntaraiño terrorismoaren kea darion lanarekin.

Idazlan onek amaikatxo erre-min kausatu bide zuen bazterretan. Ta akaso, Intxausti bera, latzegi portatuaren kezka gelditu da. Akaso, diot.

Alare —ta frutuengatik neurtzen dut— jokabide oni guztiz konprengiarria deritzat, eta txit zuzenbidezkoa (eta nire kolkorako, probidentziala). Intxausti-k orduan zuen ikuspegia duen batentzat (alegia, garbizaleek euskera illobira bultzaka zeramakigutela) ez da kabitzen beste jardukizunik. Denok entenitzen dugu apreziaziño onek merezi ta bost zuela aserre on bat. Bi urte geroago, ta beste zerbaitez mintzatzen delarik, Intxausti-ren jokabideari arrazoia ematera dator Txillardegi zerako au idazten duenean (XIV, 52): «Euskaltzaleon artean, eta euskera iltzeko zorian dugularik, ez dugu eskubiderik egia alkarri orraztutzen edo izkutatzen ibiltzeko. Jakin egin bear dugu euskaltzaleok nun gauden, zertan geran, eta euskeraren aldeko gure alegiñak zein maillatakoak diran».

Intxausti-ren idazlana zenbateraiño izan zen ongarri, ikastetxeetan emanerazi dituen frutuengatik bakarrik neurtu ahal izango litzake, seguraski. Baiña au, ezin neurtu da. Andik sortutako eztabaida, eskatima ta armoniak erre zuten, eta auts xehe biurtu, frantziskotar ikasleonean artean beñepein, garbizaletasun guzia. Gaur ez da arrastorik ere.

Intxausti-ren arrazoiak: illobira bultzaka ari zerate!

Artikulo onetako aunitz ideia, orijinalak izan ez arren, argumentatze osoko gorputzaren atal izateko jator elkartuta daudelako, indar berezi batez kargatzen ditu Intxausti-k. Orregatik, eta orijinaltasunak emen ardura aundirik ematen ez digulako, ez naiz seiñalatzen arituko, au Txillardegiri zor dio, beste ori Villasante-ri, edo angou ura zerako zerari. Txillardegirekin, geixeago, eztabaidaren batasun aria ikus dedin.

«Ba-dakit lantxo onek norbait baiño geiago zauritu dezakeana: ixildu egingo aal naiz, ordea? Ez, euskerak bestela eskatzen duela uste bai-

dut»... (Apostoluek presondegi osteko auzitegian ziotena gogoratzen digu: *non possumus non loqui.*)

Intxausti-k, erretxin, asarre ta iskanbilla guzien gaiñetik, itzegitera bearturik ikusten du bere burua, «Terenzio-ren ura beteko bada ere: *veritus odium parit*». Onetan, ez da bakarra izan, Orixe-k ere berdin berdin egiten baitzuen (XV, 47): «Adiskide Autorek, adiskide Altube, adiskide Lekuona, adiskide erria: baiña adiskidego *egia*», zionean, Aristoteles-i erasten zaiona beretuaz.

Eta ez du balio denok borondate onez gabiltzala esateak. (Andima Ibinagabeitia-k VII-garrenean zion: «Garakoak eta bestelakoak, ez ote dugu berdin xamar maitatzen gure euskera errukarri au?») Ezen ez baitu borondate onak ezer egiten, adimen egian jasoak gidatzen ez duenean. «Borondateak egiaren serbitzari izan bear du», eta borondaterik onenak edozein ezbear zital erakar lezaiguke —borondate onenarekin!— egiaren kontra dabillenean. Eta zitalkeriazko ezbearrik negargarriena auxe da: euskal literaturaren jauregia, «barrua txukun eta garbi gorde dedin, biztanleak —euskaldunak— uxatu egin ditugu, eta jauregi dirdaitsua museo biurtzeko asmoa artu»... Eta museoak ez baiño fabrikak eta laboratorioak eskatzen ditu Intxuasti-k: «bizitza, bizitza bear da» (Txillardegik, VI, 88: «Gu ez gera, zorionez, Añemendian dantzan ari den erria. Ezta gutxiagorik ere».)

1. «Erritar euskal-literaturak ez du euskera salbatuko» (85). Double arrazoi dauzka Intxausti-k au esateko: praktikutasunaren eta mimetismuaren bi legeak. (Naiago nuke nik praktikutasuna idatzi, baiña praktikutasuna idatziko dut beti, irakurlea bi moduok nahasiaz nahastuko nukealako. Intxausti-k praktikutasuna baitio berean.) Azal ditzadan biok laburki: gure munduak praktiko etzaion guzia bazterreratzen du, ta euskera garbi konserbatu naiaz uretan pasatzen badugu momentu bakoitzeko, erreuma artuko digu artu ez badigu dagoeneko, ta orduan erriak traste zaharren zokoan ahaztuko du, egiten ari den bezala. Bigarren: jende arruntak «señor don»-en itxurak segitzen dituzte, au da mimetismua.

2. Euskeraz idatzi dugunean zer egin dugu? «Zenbait idazleok euskera, puxka bat ikasi ta idazteko prest geundela uste izan dugu. Zer idatzi, ordea? Euskera? Onatx izkuntza-formalismua deitu izan dana» (86). (Txillardegik: «Askoren ustez, euskeraz izkiriatzekoan, izkuntza landutzeko idatzi bear omen da. Alderantziz diot nik: zerbait esateko idatzi bear dela». VI, 88)

3. Izkuntza bera balio absolutu biurtze faltso onek egin digu kulturaren alde egindako apurra gaizki egiña izatea. Kulturaren alde egin-

dakoa, gutxi, oso gutxi, da Intxuasti-rentzat (eta edozeinentzat), eta gaizki, oso gaizki (84).

4. Kultura egiteko ez da naiko idaztea, irakurri egin bear da. Baiñan gauza jakiña denez, gu ez gaituzte irakurtzen euskaldunak, ezin gaituzte ulertu-ta (87).

5. Euskal literaturan monopolioa ta sibaritismua akusatzen ditu Intxausti-k: «Nere ustez, euskalzaleentzat idatzi oi da eta euskaldunok ez dugu ia euskal kultura idazlerik: euskera, alor ontan, euskalzaleen monopolioa da. Euskalzale auek izkuntza-sibarita batzuk baiño ez ditugu».

6. «Ba-dira gerorako lanean ari gerala esaten dutenak ere». Arrazoi ustel au onela artzen du Intxausti-k: «...orduan —binbitartean euskerazko kulturarik izan ez badugu—, euskaldunik izango aal da munduan?» (87).

Euskalzale guziok bat gatoz kultura prexixo bear dugula aitortzean (1). Oinarrri onen gaiñean eraikitzen du Intxausti-k euskera erreza-ren aldeko argumentazioa. Sei puntutan laburtuko dut nik.

1. «Kultura egin nai badezagu, irakurleak ugaritu bear ditugu leenen (86). «Ez da aski idaztea, kultura sortzeko: irakurleak bear dira orretarako erruz» (87).

«Ta au lortzeko euskera erreza bear da: erreza, erreza...»

2. Euskera altu altuegiak, «odeitarrak», irakurleak urritzen eta bakantzen ditu, beraz euskeraren etsai da, kulturaren etsai delako (83, eta lana zear nunai).

(1) Orixe ez besteak. *Jakin*, XIV, 33-34, dio orixe-k: «Edozer iakite-gai erabilteak emanen diola euskerari bizia ta bizkortasuna? Zozokeri galanta! Literaturak ere ez. Zoazte Grezi-ra, ta olako filosofia ta olako literatura ukan arren, bizkortu al da erri izkera? Nola utzi dute kaxkartzen eta endakatzen? Naigabe emaiten du gaurko ori entzuteak.»

Orixe-k ordea, gauza bat izkutatzen edo ixiltzen du: Grezia-k duen gaurko izkuntza, eta filosofia ta literatura goresgarri oietakoa, bizi-urrunetik eta desberdindurik daudela. Beraz, Grezia-ko mintzairaren mixeria, izkuntza aberats eta arrokeriaz bete arek erri gizajoaren eboluzioa jarraitu nai ez izatetik sortu da. Gaurko griegoak, guk bezalaxe, garbitasunaren prolema daukate, ta aiekin literatura goi-goizaleak izkuntza agonian edo ortxe ortxe jarri bazuen, guk begiak iriki ta ikusteko gauza da orixe. Entzun dudanez Niko Kazantzakis idazlea, mundu guzian bere idazkera paregabeagatik goratua den bezain beheratua da bere Grezia-n, garbizaleek beheratua, alegia. Eta orra: inglesak Kazantzakis-ek Grezia-ko erro izkuntzak omen dituen turko ta mordollo guziak tipi tapa artu ta literaturan sartu dituelako txalo zartaka... Ta onek bai, bai orixe ta bai Orixe, bizkortzen du erri izkuntza, enteratuak esaten digutenez, ta gaiñera prestijioa ematen dio izkuntza bati. Talentuak asko moduzko lurretan ez dute erretzerik, eta simaurretan ereiten dituzte beren buruak...

3. Euskera garbi, txukun orrek ez digu bizitzarako gaitasunik eskeintzen, seiñorita alakoa, beti zikindu bildurrez baitabil, onelako ta alakotan eskuak sartzeko izuz. Etxe-gauzetako bai, baiña «cashero» ez diren gauza askotarako bear dugu euskera. Plazarako. «Bizitzaz, lantegiz, laboratorioz, jakintzaz» bete bear dugu euskeraren erreñua (83).

4. Izkuntza elkar ulertzeko da, ta perogrullokeria au, ahaztu egi-ten dugu. Izkuntza da «lagun urkoari gure barnea erakusteko daukagun bide bat eta bideetan egokien eta errezena» (84).

Premisa oni bidezko ondorenez eratsi ta atera genezaioke au: «Izkuntzak ez du balio absoluturik; berez, erlatibua da». Ta onek bere inportantzia dauka Intxausti-ren arrazoiketan.

5. Erlatibutasun onen ariak praktikutasunarenekin konektatzen dira, ta aietatik artzen dute argia ta indarra. «Kultura-praktikutasunak bakarrik salba dezake gure euskera, ta idazkera ulertezin ta nekezak nola emango ote dio praktikutasun ori iltzeaz daukagun izkuntzari?» (88).

6. Erri baten izpiritua ta izkuntza «alkar itsatsi ta josiak» daude. Ta izkuntza orrek bere eginkizunari ta naturalezari berari traizio egin gabe, ezin planto egin lezake, kondairaren momentu batean, erriaren ebo-luzioari ta kondizioei egokitu nai ez duela-ta. (Argumentu au praktiku-tasunaren besteaz nahastu xamartuta dakar Intxausti-k.)

Premisa oek guziek ondorena berez dakarte:

1. «Euskera kulturaz bakarrik salba dezakegu» (84).

2. «Kultura au lortzeko: Gaiak gaurkoak eta euskera errez-erre-za» (86).

Au probatu ostean, Intxausti-k bere burua konzientziak eskatzen dion eginkizun mingarrira botatzen du: «Ortik jarraitu nai badugu, ixildu gaitezen bein betiko, euskerari egundoko mesedea egingo baitiogu. Ixil gaitezen!» (87)

Emen presentatzen dudau au ez da eskemaren ezurra besterik. Irakurleak ondo egingo luke, ahal dezanean, Intxausti-ren beraren lana irakurriko balu, bere saltsatan dituen ezker, an, argumentu ta objezioen erantzun eta gaiñuntzeko.

Intxausti labe-zaitza lanean.

Aldi bateko zeregiña ba-zuen Intxausti-k «Illobira bultzaka» zorione-ko idazlanarekin asitako betekizuna burutu arte. Berriro urrengoz gai beronen gaiñera itzulirik, zenbait arrazoi geiago jaulkitzen dizkigu X eta XI-garrenetan. Artikulu au Urretxu-ko pasionisten Euskal-Akademian denporaldi bateko eztabaiden mamia izan omen zen.

«Ortega-ren bizitz-errazoimena» saio filosofiku⁴ idatzi zuen Intxausti-k «Illobira bultzaka»-ren urrengo. Teorizatu duena egiztatu, gauzatu nai du. Ta, «Ortega, beraz, gaurkoa da», asten zaigu. «Gaurkoa baduk, zergatik esan? Ez legokek esan bearrik», kontra esango lioke norbaitek. Delakoak Intxausti-ren egiazko motiboa ahaztuko luke, edo ez luke ondo konprenituko. «Ortega, beraz, gaurkoa dugu», esanaz, au esaten baitu azpitik (seguruena konturatu gabe): eskatzen nuen gaurkotasunaren konplimentuz idazten dut au; eta esan gabe: euskera erreza egin nai ere dut. Muestra bat presentatzen zigun, beraz.

Euskera garbiarekin Intxausti-k zer eskatzen zuen lehendik zeukan agertuta. Ala, X-garren banakoan Orixe-k, Intxausti-ren IX-garreneko «Izatearen azterketan» lanari («Illobira bultzaka»-rekin batera argitaratu zen au, biak IX-garrenean.) kritika batekin erantzun zezaiokean, oartxo batekin bukatzeko erantzuna. (Eztabaida onek *Egan*-en jarraitu zuen.) Orixe-ren oarra, eginda zegoen errespeto ta gozotasunagatik Intxausti-renaren aldean, kontrastez, destakatzenago zen: «Barkatu, A. Intxausti, baiña, zergatik ez saiatu, euskeraz ditugun itz ederrak erabilten, erderaz-ko itz arri elkortu edo fosil zantar oiek alde batera utzirik? Euskera garbiz, euskera garbi amorratura io gabe, esan ditezke eunetik lauorgei ta emezortzi».

Orixe-k au billatuko zuen ala etzuen, ez dakit. Baiña Intxausti-ren lana deuseztatzeko manerarik egokiena auxa zen. Bentaja asko baitauzka maliziak, aingeru jazten denean.

Intxausti etzen bildurtu ta bere jokabidea errealdadean zimentatzen dela probatzen saiatu zitzaion.

1. Nik onela idatzi bear dut. Euskerarik ez dakidala esango didazu, ta orregatik dela, ta egia diozu. Baiñan beste orrenbeste gertatzen zaie «euskera ikasten urteak daramazkiten eta erri-errian bizi diran beste batzuei ere».

2. Eskolarik ez daukagu, ta falta au idazleak bete bearko du ala ez du iñork beteko. «Ba al dugu izan bear luken, baiña iñun ez dan goiko euskera ori iñori eskatzeko eskubiderik?» (X, 72)

3. Auzi onetan Euskaltzaindia jartzen du judikatzaile Intxausti-k. «Ni ez naiz nor ezer erabakitzeke, Jainkoari eskerrak ontarako ba-dugu Euskaltzaindi bat». Ta orrengana apelatzen du.

Urte artako billeran sekulako iskanbilla, zalaparta, istillu ta demonioa franko ibilli izan bear du, antza denez...

Euskaltzaindiari egindako rekursoa etzen Orixe-rentzat baliagarri. Orixe-ren iritzian, *Jakin*-en IX-garrenean azaltzen digunean beintzat, Euskaltzaindia lardaskazale batzuen dela baitirudi (90-91). Gaiñera, *Jakin* X-garrena Euskaltzaindiari eskeiñia zegoen, ta aren Atarian esandakoen kontra jaiki zen XI-garrenean. Ikusagun. «Betoza norma zuzentzaileak. (Euskaltzaindiaren euskal itzei buruz ateratako norma aien denporakoa da.) Yarraiz zure maixutza ortan, entzun-guraz gauzkazu-ta», zion *Jakin*-ek.

XI-garrenean Orixe Euskaltzaindiaren eginbearra ori ez dela probatzen saiatzen da. Onen egitekoak mugatzen ditu, gero «il zan Academiak» eta Akademi-semeek egindako lanak aipatzeko. Euskera zailla egiten omen zutelakoa saiestera dator urrengo («Ez *Yakin*-en bezain zailla»): *Jakin*-en bidea beraietxena dela ta ez besterik, esanaz bukatzeko: «Gure bidetik zoazte nai ez ba'duzute ere, bide ortan pauso berdiñak ematen ez badituzute ere» (84) (1).

Intxausti asitako lanean leiatzen da, beti aurrera. 1959-ko EUSKERA-tiko Villasante-ren «Bizitzatik urbil» eta Txillardegiren «Batasunaren bidea» laburtuaz aprobetxatzen du okasioa XI-garrenean.

Txillardegiren jasotako usuarioaz dioenari oartxo bat. «Irizpide zuzen bakarra: *usadioa*». Orixe-k berriz (ez Intxausti-ri zuzenduta), XV, 47-an: «...Beste arrazoi bat atera dezake (Altube-k) alegia, errian oso sarturik dagoela, ta gaurgero ez ditekela kendu; eta beste izkuntzetan gerta oi dana, oker sarturiko itzak eta esaerak ere, lege berri baten bidez gainzuritzen dirala: *el imperio del uso*... Nik au erantzuten dut: *error corrigitur ubi deprehenditur*, au da, arkitzen dan une berean zuzendu bedi okerra.»

(1) Etzuen beti onela pentsatu Orixe-k. Bi zenbaki lehenago beste au idazten zuen: «Ba-dira gazte bakar batzu, gizaldi berri ontan, euskerari lotsarik ematen ez diotenak; baiña kuku beste lardaskazale oriek!... Abismua, firmamentua, reptila, realidadea, aktibidadea, positibua, negatibua... zer da ori? Euskeraz ederki esan ditezken gauzak.»

Txillardegiren kritikak Bastarrika etzen norbait gogoratzen zidala esan dut. Ba Orixe-ren itz oek, an nionaren lan batetik artuak dira.

(Laburtzapen onen bitartez elkarri urbildu ziren Txillardegi ta Intxausti XII-garrenean elkarrekin agertuko zaizkigu: «Txillardegi-rekin solasean» interview onetako ideia geienak ezagunak ditugu dagoeneko ta ez ditut berrituko.)

Bere jokaera burubidetzen eta esplikatzen duen zati au kopiatzen dio Txillardegi-ri, laburtzapena egiten ari zaiola: «Alegia, pakea egin bear omen dugu gure artean, pakea bakarrik... Urteak pasata ikusiko omen da zeïnek zuen arrazoia... Zalaparta gorri bat ikusita ta ura tajutu naiean, nork esango luke: «utz, utz, zeïnek duen arrazoia geroak esanen?» Iñork ez. Gure artean, orde, askok» (88).

Beti donostiar nobelista gaztearena laburtzen, teoria ta apriorismuen orde z datoak eta errealdadeko egiak nai ditu (1).

Eztabaida aurrera doa, ta zabaltzenago ere. «Zeintzuk dira euskal itzak?», galdetzen du Kamiñazpi-k XIII-garreneko idazlan batean. Au prest dago, bai neolojismo asmatzeko ta bai erderatik artzeko, ala komeni zaigunean.

Ez dago konforme euskal irakurleen urritzearen kulpa garbizaleei bizkarreratze orrekin, «arrazoi aundirik agertu barik».

Ezta Bidaso-z andikoak eskeiñi dizkiguten ereduak garbizale griñarik ez omen daukatelakoak ere, ez du asetzen. «Ango euskalzaleen jokera ori gora-bera, an be galtzen doa euskeran».

Turkoa jarri digu eredu, Bastarrika-k eberkera bezala. Onekin probatu nai digu nola izkuntza onetan sustraitu dituzten bai ideia berrien azaltzeko itz frantsesetik artuak, bai neolojismo ta lokalismuak. Oar bat alare, Kamiñazpi: ez duzu pentsatzen turkoak gobernuaren laguntza ta eskola ofizial bearrezkoa ba-zeuzkala euki oiñarriztat?... Gaiñuntzekoz, zuk «atolondradua», «avarua» ta oietzaz argia baiño arrazoi argiagoz diotuna J. M. Moguel-en *Peru Abarka*-ko «culto casero» xelebrearen sakea gogoratzen dit: «Ze berba da desberguenza? Nik ez dakit. Esan gurako dozu lotsagabekerija. Egizu bada berba euskeraz». (Diálogo Primero.)

Garbitasunaren inguruko eztabaidak errebistaren orain arteko bizi-tzak baiño geiago iraun nai du. Azkeneko bi banakoetan Aurraitz gogor

(1) «Los grandes sabios tienen siempre una profunda honradez intelectual. Si-guen a la realidad a donde ésta les lleva. Nunca tratan de sustituir sus propios deseos por hechos, o de ocultar estos hechos cuando resultan enfadosos. El hombre que desee contemplar la verdad tiene que establecer la paz en su interior... No obstante, las actividades afectivas son indispensables al progreso de la inteligencia. Pero sólo deben consistir en entusiasmo, esa pasión que Pasteur llamaba «el dios interior». El pensa-miento no brota sino dentro de aquellos que son capaces de amor y de odio. Requiere la ayuda del cuerpo entero, junto a la de las demás funciones mentales.» Alexis Carrel, *La incógnita del hombre*, «Las actividades mentales», IV, 6.

jardun zaigu «mordoilutzale euskera-zikintzaileen» kontra. Ta XIV-garreanean baino XV-garreanean gogorrago: «Nora eroan gura gozuez?» izenburu aldrebeseko lan bixi-bixi batean. Emen, aitatzen ez duen bilbotar jaun baten kontra errabiatzen da (bistan da zein den). Villasante-ri ere botatzen dio bere eztenkada, «nola» anaforiko bat mediante ta komedian-te: «zer dala-ta, ze zentzuaz baztertu, ba, adiskide, geure errietan ikasi genduan joskera garbi ta jatorra, benetako euskeldun zintzoez ulertu ez daikien beste lorrin eta motz orren orde, antxiña txarto idatzitako idaz-tien batzuetan aurkitu dozuela-ta?». Luis Mitxelena-ren aurka itzultzen du, azkenik, bere erretolikaren bulketa: «*Deun* asmakizuna danik ez daus-tazu esango, gizona... Obarik asmetan dabe lorrinzaleak!»

Kerexeta jartzen digu eredu, «olerkari goenengo onen idazkerea». Ta maixu kontuen bidetik, Orixe-ren zita bat dakar: «Arriandiaga ta A. Urrutia ur gardena dira zuen aldean» (XV, 73).

Ezer garbitu al da? Baietz esango nuke nik. Jakinlari geranon ar-tean —au da, *Jakin*-en jaio ta pittin bat bizitakoetan—, garbizaletasunak zeregin gutxitxo ez ote daukan nago. Gure gaurko postura Juan Azur-mendi-ren «Desarmeari begira» reportajeak daraman sarreran ageri da:

1. Gaiaren aldetik: gaurkotasuna.

2. Izkuntzaren aldetik: erreztasuna.

«Gaurkotasun aundiko gaia iruditut zait... Itz berriak asmatzen ez naiz batere saiatu. Errex ulertzeko moduan jardun naiz» (XV, 52). Ez al da auxe Intxausti-k eskatzen zuena?

Garbiak ala zikiñak gora, ta errezak eta nekezak behera, makiña bat esaera muturbeltz eta serio bota bada, azkenean ba-dirudi alimoak zer-bait lasaitu direla. Kontu-jario onen lepotik parre egiten digu Olaberria-k: «Garbi esan, *errealismu sozialista* (nola esan au euskera errexean?...)

Ni neu, Txillardegi-ren aurretiko *Jakin*-etan garbizaletasuna bigun-tzen doalakoan nago. Berez eta naturalki egiten ari zen eboluzioa. Orain, Txillardegi-k Bastarrika-ri —*Jakin* osoari— emandako kaskarreko latzak bizkortu ta azkartu erazi zuen eboluzioa. Ta Txillardegi-ri berari ainbeste zor zaion eboluzio au, berberak ere nabarmen ikusten du lehenengoetatik azkenekoetara (XII, 81).

Jarrai beza *Jakin*-ek aurkitu duen bidetik. Ta segi dezaiola Orixe-ren dei ari: «Segi aurrera, *Jakin*-eko idazle gazteok... Ekin, autsi, urratu!»

Teknika ta kultura itzen kontua

Jakin-en firma asko agertu dira. Inoiz zerbait ba-zela tristuraz gogoratzan duen Jauregi-tar Koldobika edo Zaitegi-rekin asi, ta Orixegandik aurrera, oni apaltasun gozoz erantzuten dion Kamiñazpi-ren grazia paregaberaíño, bide aundia dago, ta bidazti askoren atzak.

Orain, oiek denak alde batera utziko ditut nik. Noizean bein aipatuko ditut, egitekotan, bakarrik.

Jakin kultura errebista bat zen ezkerro, kultura itzen prolema bixi bixian eraman du, ta jakiña, kultura itz asko erabilli bearrean aurkitu da. Batzu neolojismo, bestetzu, erderatik artutako. Nundik asi?

Koskarik nabarmenena eskapismoari deritzat, neolojismo asmazioen defektorik okerren auxe baita *Jakin* guziaren utsik traketsena ere. Uts onetan geienok erori gera noizpait. Ari gera idazten, ta ba-datorkigu lumaren puntara itz bat... eta, erdera kolorea daukala-ta, beste baten billa joaten gera. Konforme, ez dagoela beti gaizki, literatura izkuntza landu ta aukeratua dela ta ori denarekin, konforme. Baiña beste askotan egiten dugunarekin, ez. Itz elastiko ala-olako bat aukeratu, edo asmatu, ta ospa zailtasunaren pasaizotik. Baiña itz ori ondo estu mugatu nai duzunean, zeatz ulertu nai duzunean, orduan kito!

Mamia, ta *muíña* ta *gunea* ta *esentzia*, izenkideak ote ditugu, sinonimoak? Ba, joan zaitez, joan, baten bati zenbat gustatzen zaion *mamia*! *Esentzia*, ordea, ez da jateko ona. Ta *mailla*-rekin naiz *bide*-rekin, zenbait estualdi ez ote ditugu erremediatu.

Beste zenbait itzek ba-dirudite zernaitarako egoki direla... Ona emen esanai zeatzik gabe erabilli ditugun itz batzuek:

Zuzenbide: principio, justicia, exactitud, dirección, legitimidad.

Gizatasun: humanismo, personalidad, humanidad (Jainkotasunaren aldean).

Argibide: ejemplo, demostración, explicación.

Aurkakizun: objeción, adversidad, dificultad.

Edo berdin gertatzen zaizu *azaluskeria*, «hipocresía» zela (?) uste zenuen orri zer eta «superficialidad» ulertu erazi nai dizutenean (Gaztañaga, III, 60). Ta *azaluskeriaz* diodana berritu nezake *gotzaintzaz* (IV, 8): «pastoral», ta ez «episcopado». *Gotzain* «obispo»-ren asmatzailleak bazuen, aren arrazoiak baliatu da Balerdi. *Saletxe* ere asko altxatu digu kategorian, Daniel Bastarrika-k (XIII, 47), «comercio» esanerazten baitio gaur artean besterik esan nai zuen itz orri.

Adimenzale-ren bitartez esan ditugu bi gauza elkarrengandik urbil bezain urrun dabiltzanak: «*intelectual*», «*racionalista*».

Gotzai ta *gongotzai*, onez ala kaltez, baiña dextente zabalduak daude. Baiña Aranzadi-ri etzaio atsegin inñundik ere bigarren modu au, ta *Goi-gotzai* biurtu digu, zirujia estetika abil batean. Ta ez dirudi kopia uts, ezen, birritan idazten baitu orrelaxe, zerbaitegatik izango da.

Zer-izana, *izana*, *izatea*, *gauzaki*, *izaki*, *gauzatasun*... oiekin zer esan nai dugun definitzeko garaian, eskolastikaren «*distinguo*» xorrotx aien ortzetan, gaizki zukutzen dira. Itzak, idazleak bezala, beren biografia dute, ta onen falta nekez salba ditek: neolojismoak daukaten beaztoporik agian okerrenera berauxe izango da. *Gizarte-arazo*, esate baterako —ta onek ba-du kondaira pixka bat besteen aldean lujo aundia permiti lezaiokeana— larri larri pasatzen da erderazko «*cuestión social*»-aren ondoan. Norbaitek edozein gizarteko arazotarako erabili du, ta zeñek esan ari ezer.

Ba-nengoen bein Rikardo Arregi-ren «*Kant eta Balmes jakinduria-ren asieran*» irakurtzen eta bukatu bezain laister ekin nion urrengo zetorren Eusebi Osa-ren «*Elizarenak egin ote du?*» artikuloiari. Txundituaren txundituz gogortuta gelditu nintzan, grazia analitiko misteriotso batekin topatu nintzalako ustean. Au idazle moderno amorraturen bat diagu, pentsatu nuen nik nire artean. Baiña zera! Osa-k *esker banatzaillea* esatean, eskerrak banatzen dituen esan nai zuen. Baiña ni Arregi-renean *banatzaille* itzarekin *analitiko* (Kant-en judizio analitikoak) ulertzen oiturik netorren, ta ori kontua...

Edo zer esango zenidakete dela *eginkizun*? Arantza-rentzako posible da, ta ezin ukatuko diogu jeneralean eginkizunak posibleak izaten direla. Onen moduan, *ikasgarri*, *ikusgai* ta *ikuskizun*, denak nahasian dabilta ibilli zarpa jario, sufijoen esanaia bear bezala ezagutzen ez dugulako. Ta gauza batzuetan aberatsak ez bagera, beste zenbaitetan erregalatzeko lain daukagu. *Infiel* adierazteko, ta sustrai bakarrekook baiño ez kontatzeko, ona sail bat: *sinisgabe*, *sinisgabeko*, *siñisge*, *siñistegabeko*, *sinismengabeko*... Eta ezin ahaztuko dut Joan Gurutz Eizagirre-k darabillkigun *ziñezko* arraroa. Egia, parentesi artean esplikazioa —pagano— aldemeneratzen dioela.

Eundaka ejemplo atera nitzake, baiña naiko izango ditugu zeaztasun falta erabatekoaren ejemplo bi: *egige*, Aranzadi-k «*falso*» (II, 68) baiña Joxe Austin-ek «*patiens*» (II, 73). *Aldakorra*, askok, «*mudable*»; Otaegi-k, «*relativo*» (II, 85). Uts au garbizaletasuna bigundu ala —ta garbizaletasunarekin asmazioetako grifa—, gutxiagotzen joan da.

II-garreanean, idatzitako lanari, ondotik, erabilitako itzen azalpen iztegitxo bat erantsi zion Joxe Austin-ek, oar onekin: «*Idatz-lan sorotik*

atera ezkero itz auek beren indar guztia galdu lezakete». Emen oiñarrituta, jokabide au zenbateraiño zaigun kaltegarri ikusirik, III-garrenean «Jakintitzak» titulorekin kritika bat agertu zuen Pernando Mendizabal-ek: jakintzan ez dagoela au egiterik, esaten digu bertan, eta euskerazko itzik ez badaukagu, alakoak asmatu ez baiño erderatik lasai lasai artu egin bear ditugula.

Gutxi gora beherako itz ok ugariegitu zirelako, ta belar txarra sus-traitik ateratzeko, Jakinlarien lehenbiziko billera (IV, 89) erabaki zu-ten, idazkera batuko bada premiazkoa dela-ta, idazle bakoitzak, erabiltzen dituan itzei beti esanai berdiña emateko. «Gertatu ere askotan gertatzen baita, artikulua bertan itz bat esanai askokin erabiltzea». Ta nork ulertu babel ura.

Azkue-ri parre eragiten omen zion *zergati*, «causa, razón», adieraz-teko erabiltzeak. *Jakin*-ek filosofia lanentzat sail berezia zeukalarik, bis-tan da arrazoitazuna ta kausatasuna ager zezaten itzak parra parra bear zituela. Ta itz oetan erabilliena *zergati-zergaiti* izan da: Joxe Austin, Da-maso, Pernando, Ulazia, Intxausti, Gaztañaga, Eiheraberri, Lukax Dorron-soro, Bereziartua, Felipe Izagirre, ta nik uste, bear zuten denak baliatu dira *zergatiaz*. Rikardo Arregi-k «zergatik'a» esaten du (XV, 40) ta nik «zergatikoa» (XIII, 70) memoriak laguntzen badit Txillardegri-ri iraku-rritakoa.

Erderatik ekarri ditugun itzak era askotara sartu dira *Jakin*-en mos-tradoreetan. Komeni litzake onetan norma bakarra ezartzea, ta noizpait, bearbada, egingo da, batasunaren onerako.

absoluto, absolutu, asolutu (Berdin *astrato*...).

presenzia, presentzia.

arrazoi, errazoi (ta oetatik atereak).

extasis, estasi (*Krisis, krisi*).

konzeziño, konzepziño, konzeptu, konzetu, konzepto.

sentido, sentidu (Leizarraga-ren *sensua* ez dut beññere aurkitu).

prolema, problema.

kualidade, koalidade (Joannes d'Etcheberry ta beste gure zaharren *kalitatea* ezta agiri).

diferente, liferente.

aproxatzaille, probetxu, protxu, probetxugarri.

natura, naturaleza (latiñetik ala espaiñoletik artu).

entenditu, entenitu.

Lista au azkengabea egingo genuke erdal jatorriko euskal sufijoaz euskeratuak aipatzen asiko banintz: *sentikor, sentigarri: erlatibitate, erla-tibutasun*...

Fonetika

Jatorrizko moduari albait geien eutsi nai ziotenak *agresivitate* (?), *intellektual* (Etxebeste), *Universidade* (Bastarrika) *problema*, *brevilineo* (Daniel Bastarrika), *inventatu* (Etxebeste) idatzi dituzte.

Felix Aranzadi-k (II) *philosophia* idazten du, ta lehenengo zenbakian asko irakurtzen dira onelako *philosophi*, *theologi*, *systemata*, *phisika*, eta abar.

Alare, Jakin-en ia denok idatzi ditugu *filosofia*, *teologia*, *metafisika*...

Ba-da bereizkuntzarik: *pilosopi*, *pilosopu*, *pilosopukiro*, esango lizukete Gaztañaga batek, Luis Mari Muxika batek edo (*pilosopu* ordez *jakin*zale naiago duen arren) A. Albizuri batek.

Orixe-k *metapisika* (*metafisika* ere) idazten du. Ta *revista*. Gaztañaga-k *pilosopi* ta *metapisika* bai, baiña *forma*, *fenomenu* ta *filologu*. Adorador Goikoetxea-k *pilosopi* ta *pilosopo* esateko ez du kezkarik izan, baiña ez digu *sopista* idatzi alare, ta bai *sofiste*, bientzat *sophia* bakarrean bazuen ere sustraia.

Errerekin (*r*) asitako itzak asko ditugu: *reinzidente*, *reakziño*, *responsabilitate*, *realismo* (Gaztañaga), *reboluzio* (Yokin Dorronsoro) *razionalista* (Juan Azurmendi, Arantza) *radio* (Errupin Muxika) *ritual* (A. Bittor) *realidade* (Juan Azurmendi) *reflejo* (Esnaola) *refraktatu*, *reptil* (Pernando) *ritmo* (Mikel Santiago)...

Onen kontrario asko azaldu zaizkigu sesio billa. Alare *r* au ez dugu atzo goizeko etsaia. Leizarraga-k *rezebitu* (Axular, Joannes d'Etcheberry: *erezibitu*), *resuma*, *razoina* (beste ia denak *erresuma*, *arrazoina*) *reedifikatu*, *rebel*, *regina*, *replikatu*... ba-darabilzki (1). Eta Axular-ek berak, ez daukat eskuan zein orrialdetan, *reskatatu* dio.

Erderaz *ción* bukatzen direnentzako ez dugu norma jakiñik. Euskeraz berdintsu utzi ditugunean *-zio*, *ziño*, *zione*, eman dizkiegu akabera.

Irakurleak itzen batzuek, idazleak naigabez agian baiña derrigor usatu zituelako-edo, komilla-arteturik aurkitzen ditu. «Humanismu», «ofi-

(1) Leizarraga-k bezala egiten omen du Sauguis-ek ere. Ona emen arrazoia. Mitxelena-k esplikatzen digunez: «pero algún autor (Leizarraga, Sauguis) ha prescindido de escribir la vocal, sin duda por cultismo». *Fonética Histórica Vasca*, 8.1. Dударik eztago *Jakin*-en beste orrenbestegatik egin dela, kultismoa zelako alegia, askorentzat pekatu lotsagarria den euskal fonetikaren auste au. Fonetikaren kontrakoak direlako baiña geiago mintzen ditu alakoak, nik uste. autoreek, jokabide onekin, niek euskal sikologiaren inguruan asmatu dizkiguten teoriak pikutara bialtzen dituztela agertzen dutelako. Euskal fonetika, gertaera bat ez baiña teoria bat balitz bezala.

zina», «mekanika», «gregarismo»... (Gaztañaga) Ondo esitu ta markatuak, juduen izar kondenatu aren moduko zerbaitez, irakurleak azkarrago ta begi bakarrarekin irakurriaz pasa ditezen jarrita. Itz lepradunak otsegin genitzake, ta dexente dabilta *Jakin*-eko plaza ta kaleetan. Labakak, erabat euskalduntasuna ukatzeko, «maniqueo» idazten du, ta ez da bakarra. Jokabide onek lotsa tonto bat besterik ez digu azaltzen, nire ustean. Artzen bada, eztago zergatik orrela markatzen eta bereizten ibilirik.

Oar ditzadan, anaforikoetan sartu aurretik, *erregin*, *gauz*, *eliz*, eta antzekoak ez ditugula komeni litzakeanez erabili. *Gudu* apenas aurki liteke iñun, *guda* berriz, nunai. Dena kaxkar gelditzen da alare «grin» desonest aren parean...

Kultura aldizkari batean naturala denez, anaforikoen edo aien ordezkio jatorren premia gorrian aurkitu gerala, ez dago esan bearrik, tratatu nai izan ditugun gaietan. Au, gure izkuntzaren ingurukoetan alakoak ba-direlako (emen izkuntza analitikoen zera oiek!) ta gure istudioak oro izkuntza aietan zirelarik anaforikoekin batera berotu dugulako, kaskarpeko kabia onetan dugun jakinduria apurra. Bein berriz, erderen igesi joan gera. Gure zaharrek artez eta doble artez usuario korrientean zerabilzkiten anaforikoak desterruan utzi ditugu.

«Ba-dira zenbait prolema, eta batez ere gogoaren bizitzari datxizkionetakoak, zeintzuen aurrean gure adimen kamutsa beti makal aurkituko da...» Txiripa baten pasatu ez badut au da erlatibua joskera onekin moldatutako kasu bakarra. Erabiltzeko apenas zuen idazleak bearrik, baiña jarri egin zuen alare, ta gaur komenentzia presentatuko balitzaio, beste orrenbeste egingo luke. Ez dauka faltatzat, orrezkero: aren eta entzuten duzutenaren idazlea bat bera da. *Zein*, *zeren*, *zergatik*, euskal letren errepublikako pertsona izateko eskubide guzien jabe ditugu, ta ez nolanaiko erritar gero, baiñan bai probetxugarrienetako. Zer demontre saltsa gozotan nai dugu oiek baiño oberik?

Nolakoa izan ote zen nire arritzapena ta poza, gure arteko milla eztabaidaren ondoren, «Platon-eneko atarian» irakurtzen ari nintzala, lehenbiziko kapituluan eta 12-garren orrialdean aurkitu nionean Zaitegi-ri berari: «Platon-ek are gutxiago, zerren-eta berau baitzan ikaslerik kutunena ta argiena.»

Intxausti-k, XI-garreneko 90-ean ikus dezakegunez, errezelez begiratzen dio *zeren* jende orri ta kastakoei. Uste dut, dagoeneko, adiskide-tuko zitzaiela.

Aditzak, oi ez direnak ere, konjugatzeko ez dugu Jakinlariok alako lotsarik euki. Apizio gaizto ta zatar au —etzen usuario izateraino allegatu,

Jainkoari eskerrak— asko galdu da Txillardegi-ren orruak eta jipoiak ezkerok. Onetan, beste gauza askotan legez, «egiten diren teoretan oso kontuz ibilli bear dugu, zeren teoria guztiak gure buruaren kreaziño uts batzuk baizik ezpaitira, lanean eta ezagupidean jarraitu aal izateko, eta aietan ez betiko deskantsua eta pakea artu aal izateko, fedeko artikuluetan bezala» (A. Irigoyen, IV, 71). «Gure burutik kanpo gauzak diren bezala dira». (Id.)

Lehenago esan dut *mailla*, *bide* ta *olakoak* zenbateraño aprobetxatu ditugun. Ona emen *bide*-ren ejenploak: *itxaropide*, *adibide*, *lanbide*, *eliz-lanbide*, *bide* «medio», *dirubide*, *ogibide*, *eginbide*, *irabazbide*, *kaltebide*, *pozibide*, *zorionbide*, *agerbide*, *ikasbide*, *bidetu* «adaptar»... Norbaitek pentsatuko du: gaizki ote daude ba? Nik ez dut gaizki daudenik esaten. Baiña bai, esaten dut, *bide* orren bidez, *bide* luzetxoan argitzen dugula gure illuntea. Aipaturiko itz oiek den denak artikulok batean bakarrean bildu ditut. Eta ba-zeuden oien artean esan berrituak ere: *lanbide*, esate baterako, lau aldiz. Ta au praubezia ez ezik mixeria dugu.

Goi ere ez dabil alper: *goi-esker*, *goi-aingeru*, *goi-argi*, *goi-argitu*, *goi-erabaki* «definir», *goi-izkutu*, *goi-maitasun*, *goi-grazi*, *goi-jatorri*, *goi-agerpen*, Ta esana dut norbaitek *goi-gotzai* nai zuela.

Sufijoez

1959-ko EUSKERA-n, Bilbo-ko Euskalzaleen Biltzarrean irakurritako lan «Batasunaren bidean» irakurtzen diot Txillardegi-ri: «*Ismo* ta *ista*, esate baterako, gure ondoko izkuntza guzietan erabiltzen dira, eta euskeran ere sartu egin bear diralakoa nago. Orrelako beste zenbait ere ar ditezke, nere ustez.»

Jakin-en —eta Txillardegi-ren au ezagutzeke, noski— erruz erabilli ditugu.

-ISMO, -ISTA

Estetizismo, *subjektivismo*, *realismo*, *umanismo*, *inpresionismo*, *inpresionista*, *idealismo* (*ista*) *materialismo*, *marxismo* (ta oen *istak*) *eskotista*, *linguista*, *egoismo*, *altruismo*, *egozentrismo*, *sikoanalista*... Norbaitek sufijoa doblatu du: *naz-ista-rrak*. Onak berak esaten zuen *estoikarrak*, doblatuaz emen ere.

Ismo ala *ismu* erabilli bearko genuke?

-AL, -AR

Pastorala, morala (Adjetiboa. Sustantiboa geiago), *naturala, orijinala, artifiziala, internazionala, interkontinental, unibersala, liberala, zentrala, radikala, ofiziala, elemental, militarra, partikularra...*

Emen, *mortala* ta *arrazoin naturala* ta *virtute teologala* esaten jakin ba-zekiten gure zaharrak (Axular, Agirre Asteasukoa...), eta *leiala* bereganatu duen erriaren bidetik joan gera.

Suerte makurragoak lagundurik, alajaiñetan, kaskamotzago irten gera erderazko adjetiboak euskal sufijazioz moldatu nai izan ditugunean —nai izan ditugun batzuetan, noski—, ikus ditekenez.

-ZKO

Filosofiazko ikuskera, misteriozko izakera, filosofizko gogo irakulketa, gogozko Ama, mobimentuzko argazkia (inglesetik, nunbait), *errukizko erabakia, eragiñezko parte artzea* (agian, «participación activa» esan nai zuen. Ulertu, orde, «participación obligada» ulertu uste du bategen lehenengoan), *sortzezko lege*.

Kiriozko anormaliak (Iñaki Etxebeste), *Semezko maitasuna* («fialial», Bereziartua), *Amazko xamurtasuna* («maternal», Errupin Muxika).

Ederrez, gutxi asko eder izatea ba-liteke, gusto kontuan ez baitiogu iñori legerik gaiñeratuko, ta praktiku ere, bai, ba-dira. *Obra iustiziazko ta obligazionezkoak*, edo *borondatezko zerak*, ezagun genituen, Axular-en predikuetatik, eta berdin Mendiburu-ren *puntuzko* ta Leizarraga-ren *ardurazko* ta beste milla. Ez nuke esango, oster, *semezko* ta *amazko* oiek beinepein, kasta berdiñekoak ditugunik, isatsaren itxurak gora behera.

Niri arrotz egiten zaizkit —ta gusto arras txarreko iruditu— *emakumezko ille*, Bastarrika-rena ta *egokizko eziera* Oiarbide-rena (*egoki* soillarekin listo zegoena). Gauza miresgarririk irakurri dugu-ta, kontsola gaitzen: «Toma Deunak Areopagitar Dunixi du eredu aingeru-lan ontan».

Onen aldean bestelakoxe segurantzia eraman digute gauzak *Nagusi* motorrarekin muntatu dituztenak: *Batzar Nagusi* «Concilio», *Ikastetxe Nagusi* «Universidad» *Auzitegi Nagusi* «Tribunal Supremo» *Idazki Nagusi* (emen *kozka*): «enziklika» ala «konstituzioa» ala «karta» ala... askotxotarako usatu baita), *Elburu Nagusi* «último fin». *Nagusi* geiegitxo.

Lurkoia, esanekoia: «terrenal» ta «obediente» dituzu. Baiña oso abilla izan bear da *sentsukoi*-arekin «sensible» ulertzeko. (-*koi*: «sufijo derivativo que denota afición, tendencia», erakusten digu Azkue-k.) Erderazko -*ico* bukaeradun adjetiboak, akaso belarriak eskatuta, -*kor* sufijatuaz etxeratu dizkigu Ayestaran-ek: «somático»: *somatikor*; «morfológico»: *morfolojikor*.

Esnaola-k ez: *atomistiko, personalistika, idealistiko, armoniko, organiko, karakteristika*. Ba-daki -*tiar* erabiltzen ere. Ikus frase onetan: «Gizatiar personalidadea auxa da: gizonagan arkitzen ditugun biziztiar eta arimiztiar gaien batasuna armonikoa.»

Azkue-k bere *Morfología*-n: «*Or (kor)*. También este derivativo pasional indica propensión, tendencia». *Jakin*-en beste askoren artean oek bildu ditut: *irratikor* «radioactivo», *sentikor* «sentimental», *adimenkor* «intelectivo», *baikor*, *ezkor* «optimista, pesimista». Batek, gutxitxo iruditurik, -*zale* erantsi die bioi: *baikorzale...*, *eztikor* («dulce»? V, 22) *betikor* «eterno».

-KI

Ki, sufijo adberbiala, adjetiboekin bakarrik erabil liteke, Azkue-k erakusten digunez, edo geienez ere, «con algún raro sustantivo en sentido adjetival». Azkeneko modu onetara esan digu Balerdi-k *maisuki*. Gogorrago dira beste oek: *ametski* «soñando» (I, Ataria.), *ondorioki* «consecuentemente» (Pernando, VI, 31 ta 32) ta Intxausti-ren «*arrazoikiro* jokatu bear da» (XIII, 33).

RE-

Ba-da erderetan prepozizio bildurgarri bat, bapo estutu gaituena: *re-*, berritzea adierazten duena. Onentzat, euskeraz bi modu ditugu, *Jakin*-en asko idatziak: *ber* ta *bir*. *Berrideki, birjaiokunde, Berrerospen, Birre-rospen*. Frantziatik ekarri digute irugarren merkaduria: *erre*. «Orduan Jainkoak hasi du gizakentearen erreberritzea» (IV, 24. Arnaud Erdozaincy Etchart.) Ta iñork ez du orrengatik xentimorik eman nai.

Baten batzu nai dituzten bereizkuntzak ondo gorde dira *Jakin*-en ia beti: *alegia, men* «facultad», *pen* «acto»; *tasun* «cualidad virtuosa», *keri* «defectuosa, moral o físicamente». Onelako bereizkuntzak, errealdadean

oiñarrituak ala gabeak izan —or konpon, jaunak!— ez genituzkeala bazterrerara bear, pentsatzen dut. Onuragarri baitzaizkio idazleari, ta argitasun ta laguntza berebizikoa ematen diotenak izkiriatuari. Gaiñera, zabalduxeak dauzkagu (literaturan), eta egunean egunean zabaltzenago doaz. Txarrik ez duten ezkerro (baldin badute derrefente ixilduko naiz), ta beti ezezpiaoak ametituaz, ondo legoke pakean uztea, daramatela artu duten bidea.

-ARI, -LARI

Atzizki au guziz aproposa izan dugu edozertarako. Ain egokia ta aproposa, nolanai manejatu dugu ba:

Ari, naiz *lari*, substantiboei bakarrik erants omen dakieke. Sekula santa ez aditzari. Kasu aundirik egin gabe utzi dugun erregela. *Abeslari* ta *pentsalari*, bi Txillardegik zigortutako normen txikizioak, desaide jarraitu dute idazle onen VI-garrenekoaren atzetik. *Jakin*-eko plazetan, *ableslari*, *pentsalari*, *zuzendari*, *idazlari* ta besteren bat, dotore asko dabil-tza gaur ere, kritika-polizien bildur aundirik agertu gabe.

Usarioa? Usarioak gainzuritu ez baiño beltzagotu egiten duela pekatua, pentsatuko du bearbada Txillardegik. Fraille moralistak ordea, ze pekatu ta pekatu ondo, beren axioan jarraitu dute. Oek aparte, beste ari pixtiak, Txillardegiren zaparrada otsak entzun zirenean izkutatu ziren zirrikituren batean, ta arrezkero, oso noizean bein ezpada ez dute agertu geiago muturrik. Despabilatu zituen, noski!

Pentsalari ta *ableslari*-ren kontra joango al gera? Ez dakit. Orduan, galdetu egin naiko nuke nik, galdetu: orduan, Euskaltzaindia-ren agirian, euskal itzei buruz argitaratutakoan, zergatik erabiltzen da *idazlari* potxolo ura?

-TZA

Bukatzeko. Ez dut ejenplorik ekarriko, millaka izango lirake-ta. Uste dut Jakinlari den denok erabilli dugula noiz edo noiz. Ta jakin, jakinda ere jatorregia ez omen dela, ezaguna dela-ta («garakoen» artez ta partez izango da apika, baiña... aien ondoren gatoz gu-ta), dena dela, temoso xamar egon gera, bearbada, utzi nai ezta. Bitartean, *gain*, *gaiñean*, *gai-xuok* kanpotik zebiltzan, noiz festara deituko genien, zai. Ta guk, batere ez deitu, egin diegu.

Tzaz delakoari buruz, gordeta, argitaratzeko asmotan, Yon Etxaide-koak eta izena gorde nai duen jaun batek elkarrekin izandako eskutitz oso interesgarriak dauzkagu *Jakin*-en. Baita A. Irigoyen-en artikulo-kartatxo bat ere.

Eztabaida martxan zegoela ixildu giñan, alabearrez, beste bat arte. Bestela jakingarria izango zen, garbitasunarekiko auzia bezala, zertan bukatzen zen au ikustea.

Yon Etxaide-koak altxatu zuen erbia, XV-garrenean, Aurraitz-i zuzendutako erantzun agirian. Prantatu zituzten eskupetak, ta puntu artantxe —alazankoa!—, tximista batean, izkutatu zen bistatik... Ez erbia. Errebista.

Jakin-en lezioa

Biltzarre onen asmoari gagozkiola, zer erakusten digu *Jakin*-en esprentzi txiki onek? Zazpi puntutan laburtuko dut, nire ustez ematen digun lezioa. Baiña aurretik, permiti zaidazute aitzaki bat agertzea: emen esanak ez dira dogma, noski, ta iñor ez dago aiek onestera obligaturik. Ta dogma ez badira, ez dira gauza seguruak ere sikan. Ta zuzendu nai didanak, zuzentzeko baimen guziak izango ditu.

Ona puntu oek.

1. Kultura zabaltzeko kulturadunak bear dira, ta ez bakarrik euskera ederki menderatzen dutenak. Kultura ta euskera dakitenak bear dira. Ta euskeran, nire ustez, sufijazioa ondo, oso ondo.

2. Lan egin bear dela, egin. Lekutan gelditu zaigu itzetan labur eta obretan luze omen geralako ura. Euskeraren etorkizunik eza ta eriotza benetan sinisten baditugu, ez da konprenitzen ikusten diren makiña bat gauzen errai zikiña. Lan egin: ta lan egiteko, pertsonak errespetatu —lan-kideak, alegia—, ta ez ahal den guzietan mutur joka asi. Pertsonak eta iritziak. Eta bear denean, barkatu. Ahal bada.

3. Bakoitza bere bidetik ibilli bagabiltz indarrak sakabanatu besterik ez dugu egingo. *Jakin*-ek bereen artean iritxi zuen batasuna, euskaltzale kulturadun guzien arteko elkar lotura izateraiño irixten ezpada, biderdian ildako asmo ames utsa izango da. Ejenplo eman dugu. «Zuek zerate gure eredu; emen gabiltz gu ezertarako batu eziñik», idazten zigun Zaitegi-k.

4. Garbi nai mizkiñez ez daukagu ezer egiterik. *Jakin*-en esperentzi agiriena auxe izan da. *Jakin*-ek kaskarreko galantekin ikasi duen lezio onek gogoan artzea merezi duelakoan nago. «Praktiko primero: errege», esan bearko dugu gure erresuman, edo akabo dena.

5. Lanarekin, batasunarekin eta praktikutasunarekin: kritika. Norbere jardunaren beroan albokoaren kritikari ateak zabaldu nai ez dizkionak laister izango du bere barruan illuntea. Bakoitzaren ideia utsak, batek uste baiño bonbilla tristeagoak izaten dira, ta bikaiñak izanda ere, ariak dakarren indarra —kanpotik datorrena— ukatzen bazaio, itzali egiten dira. Orduan, barruko argi guzia, seta utsarena izango da. Ta ingura zakizkio alakoari... *Jakin*-ek beti izan zituen ateak zabalik edozein kritiku sar zedin: dakidala, etzitziaion iñori kritikarako eskubiderik ez ukatu ta ez moztu.

6. Batasunaren ardatza: Euskaltzaindiari obeditzea, *Jakin*-en X-garrenaren Atarian irakurtzen dugu: «Euskaltzaindiari. Gidari zaitugu... Iñora joango bagera zurekin bakarrik joan gaitezke: ez dugu beste gidaririk... Euskaldunak, burrukaldi gogor ontan, batasuna, ta gidaritza bat, bear dugu, ta ori zuk bakarrik eman dezaigukezu».

Obeditzeak ez luke kritikarik ukatu bear. *Jakin* egin bear dela, ori bai, obeditzen eta kritika neurtzen...

7. Beste zerbait? Puntu bat oraindik: euskal kulturarentzat *Jakin* bezalako aldizkari batek daukan inportantzia.

Fr. Jose Azurmendi, O. F. M.